Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 15 (10912) | 1979 чылдың январь 18, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ЧИЗЕЗИ

Чурттакчы чонну эолчеглиг, алдыгы Бүгү-эвилел чизеги бистиң чуртувуска январь 17-де эгелээн. Ооң мурнунда чизелерни 1920, 1926, 1939, 1959 болгаш 1970 чылдарда чоруткулаан. Чонну Бүгү-эвилел чизезиниң ужур-дузазы улуг. Совет кижилериниң амыдыралында болуп турар ханы чаартылгаларны, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге оларның чедишкиннерин чизениң материалдары тодаргай көргүзүп турар.

Совет хамаатыларның назы-харының, өг-бүле байдалының, ажыл-мергежилиниң дугайында тодаргай медээлерни чизениң чорудулгазында алыр апаар. Амыдыраар хөрецгилерни ап турар үнер дөстериниң, улус ажыл-агыйының адырларының, бүдүрүлгениң хевирлериниң талазы-биле чонну хуваатынганының дугайында тодаргай информацияны ол база-ла бээр. Чонну санының, хоорайларга болгаш көдээ черлерге ооң хуваатынганының дугаймда медээлерни тодаргайлаан турар. Өөредилге черлериниң, эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң четкилерин хөгжүдерин, чурталга бажыңларын, амыдырал болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелерин тударын, хоорай транспортун планнаарынга чизениң материалдары эң чугула дузалал түүл болур. Ону беш чылдың планнарын күүсеткенин анализтээрде база 1981—1985 чылдарда улуг ажыл-агый планын ажылдап кылырда, чизениң түүнелдерин ажыглаар апаар.

Чизе ук чернин-биле 8 шакта эгелээн болгаш сее хонук үргүлчүлээр. Чизеде 600 муң санакчылар болгаш 105 муң инструктор-хынакчылар киржип турар. Оларның сорулгазы — чаңгыс-даа эрттирген азы ийи катап бижиттинген түүл турбазын дээш, санаашкынның ылаштын хандырары болур. Бүгү-эвилелдиң чизези — күрүнениң чугула херээ. Ооң сан-медээлери бистиң Төрээн чуртувуетүн улам ыңайгы социал-экономиктиг хөгжүдезин планнаарының үндезини болур.

Чизе кампаниязынга белеткелди элээн каш чылдарның дургузында чорудуп келген болгаш чогуур үеринде дооскан. Чурттакчылыг черлериниң дацызын болгаш кызыгаарын тодараткан. Тускай кылып тургускан схемалыг планнарны ёзугаар районнарның, хоорайларның, улуг сууларның девискээрлерин чизе участоктары кылдыр үскүлээн. Кудумчуларның аттарын, бажыңнарның база квартираларның дугаарларын тодаргайлаан. Чүс-чүс муң чизечилер кампания эгелээнде ол адрестер-биле чорупкан.

(СЭТА-ның корр.).

ПАРТИЯ ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ

Автосептелге заводу сөөлгү каш чылдарда найысылал Кызылдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң санынга доктаамал кирип келген. Баштайгы чылдарында хөжудап турган ол улуг бүдүрүлгениң ынчаар өскүрүп үнеринге, коллективти сырый каттыштырып, бүгү ажыл-хереги организастап баштаарынга ында партия эге организациязы (секретары Е. Н. Балабанова) өзулуг дайынчы өзек болуп, улуг рольду ойнаан. Парторганизацияның үчедунда 20 коммунист бар, оларны бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарында быжыглаан. Коммунистер бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити амыдыралынга үлегер-чижээн көргүзүп келген. Ылаңгыя эштер Н. Г. Зайцев, В. Р. Хунайсол, Г. Я. Костиврицов болгаш өскелер-даа беш чыл планын күүседипкеннер.

Партия организациязының удуртулгазы-биле, ооң дөрт киржилгези-биле бо коллективтиң социал-экономика хөгжүлдезиниң планын ажылдап кылып, бүдүрүлгеге эртемник чедишкиннерин база мурнакчы дуржулганы нептередириниң база ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарының талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Партия хуралдарынга бүдүрүлгениң культуразын бедидериниң, технологияны доктаамал сайзыраңгайжыдарының, социалистиг чарышты организастаарын база идей-кижизидилгениң айтырыгларын доктаамал чугаалажып, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастап, дээштиин бедидеринче кичээнгейни күштелдирген.

Бо парторганизация идей-политиктиг ажылче, ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы кижизидилгезинче, коллективте ниити ажыл-херек дээш хөй-ниити организацияларының харыысалгазын бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. Ол бүгү коллективке бүдүрүлге планын чедиишкиниг күүседир, кижизидилге ажылын комплекстиг чорудар арганы берип турар.

Партияның чоокта чаа эртиилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга, Кызыл хоорай база районнар конференцияларынга сөөлгү чылдарда үстүнде көргүсениивис дег күш-ажылчы коллективтерниң өзулуг өзээ болу берген, дайынчы арга-шинээзи бедик болгаш идепкейлиг ажылдап турар партия эге организациялары эвээш эвес дээрзиниң чижектерин көргүскен.

Партия эге организацияларының хөй нуруузу СЭКП-ниң XXV съездизиниң база СЭКП ТК-ның Пленумнарының, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугааларында айтыышкыннарны амыдыралга чедиишкиниг боттандырар талазы-биле массалыг өзулуг дайынчы организакчылары боон турарлар. Ындыларга Кызылдың зыт комбинадында, «Нарын» совхозта, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, Тываның даг-дүгү арыгаар В. И. Ленин аттыг комбинадының энергоцегинде, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында, Кызылдың «ЦЭС тудуг» эргелелинде, № 1 АТБ-де болгаш өске-даа коллективтерде партия эге организацияларын хамаарыштырып болур. Ындыг парторганизациялар бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер база ажылдың шынарын эжижидер, коллективти сырый каттыштырып, бөдик организастыг чорукту болгаш быжыг сагылга-чурумну тургузар, идей-политиктиг кижизидилгени комплекстиг чорудар дээш доктаамал партийжи сагыш салыышкынын илергейлеп, ол дээш ажылдап турар.

Сөөлгү чылдарда республикада партия комитеттериниң талазындан партия эге организацияларын быжыглаарынче, оларның дайынчы арга-шинээзин база ролюн бедидеринче, практиктиг дузаны көргүзеринче кичээнгейни күштелдирген. Оларның саны немежип көвүдээн болгаш иштики структуразы калбарып, партияның цех организацияларының, партбөлүктериниң саны өскен. Сөөлгү үш чылдарда партияның 51 эге база 10 цех организацияларын, 111 партбөлүктерни чаа немей тургусканы—күш-ажылчы коллективтерге партийжи салдарны улам күштелдирер арганы берип турар.

Ынчалзажок чамдык партия эге организациялары коллективтиң ажыл-ишчилериниң күжүн планныг даалгаларны күүседиринче болур-чогууру-биле мобилизастап шыдавайн турарын болгаш оларның организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылының кошкак хевээр артпышаанын болуп эрткилээн өтчёт-соңгулдалыг хуралдарга база демдеглээн. Ындыларга «Тудуг кезектери» комбинатта, балык, пиво заводтарында, чамдык тудугларда база «Тес-Хем», «Барлык» болгаш өске-даа совхозтарның бригада партия эге организацияларын хамаарыштырып болур.

Партия эге организацияларның дайынчы арга-шинээзи, организакчы болгаш политиктиг ажылының деңнели оларның шынар составындан, коммунистерниң ажылга идепкейинден, харыысалгазындан улуу-биле хамааржыр апаар. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле бисте хөй түүлдер кылдынган. Ынчалзажок чамдык парторганизацияларда коммунистерниң саны өспейн турар болгаш оларның күш-ажылчы коллективке партийжи салдары кошкак болуп артпышаан. Чижээ, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, «Кызыл тудуг» эргелели, Кызылдың амыдырал хандырылга комбинады ышкаш, улуг-улуг бүдүрүлгелерде парторганизациялар СЭКП-ге хүлээп алыышкын талазы-биле ажылды чорутпайн турар. А Улуг-Хемниң № 3 КМК-да, орук ажыглал участогунда, Таңдының № 585 КМК-да, Чөөн-Хемчиктиң № 3 КМК-да партия эге организациялары сөөлгү үш чылда СЭКП-ниң хүрээлеңинге чаңгыс-даа кижи хүлээп албаан.

Ооң-биле кады СЭКП-ниң чамдык райкомнарының партия эге организацияларынга удуртулгазында, оларның ролюн бедидер талазы-биле ажылында четпестер ам-даа бар дээрзин чоокта чаа эрткен партияның XVII область конференциязынга демдеглээн. Ылаңгыя партияның Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Тожу райкомнарының бюро хуралдарынга партия эге организацияларының ажылының дугайында айтырыгны хөвар чугаалажып келгенин, а СЭКП Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга райкомнары оларның отчёттарының талазы-биле хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин кошкак организастаанын кылдынган анализ бадыткаан.

Беш чылдың түүнелдери, Пленумнуң салган сорулгаларын шиитпирлээри партияның бүгү звеноларының дайынчы арга-шинээзин улам ыңай бедидеринден, коммунист бүрүзүнүң инициативазындан болгаш харыысалгазындан аажок улуг хемчээлдии-биле хамааржыр деп СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ынчангаш СЭКП хоорюму болгаш райкомнары, парткомнар СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринге, эш Л. И. Брежневтиң ол айтыышкыннарынга дүүштүр партия эге организацияларынга удуртулганы улам күштелдирер, оларның ажылының стилин, хевирлерин болгаш арга-методун сайзыраңгайжыдар, коллективтерниң бүдүрүлгечи болгаш хөй-ниитичи амыдыралынга ролюн бедидер дугайында доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиглер.

СЭКП-НИҢ XXV СЬЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

ТЫВАНЫҢ ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ 1979 ЧЫЛДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Республиканың ыяш ажыл-агый эргелелиниң бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш онгу беш чылдың эткен үш чылдарында күжениишкиниг ажылдаан болгаш 1979 чылда боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, социалистиг хүлээлгелерни алган.

1. Онгу беш чылдың дөрт чылының планныг онаалдаларын ССРЭ Конституциязының хүнүнге— октябрь 7-ге чедир күүседир.

2. Арга-ыяш культураларының болгаш ажаалдазының, өртке удур хемчеглериниң боттандырылгазының талазы-биле ажылларны (эки шынарлыг кылдыр) декабрь 25-ке чедир бүрүн доозар.

3. Чон ортузунга тайылбыр ажылын күштелдиргениниң, арга-арыг ажылдакчыларының бот-харыысалгазын, негелдезин бедиктениниң арга-арыга өрттерни эвээжедир, ыяш кезериниң фондузунуң ажыглалын эжижидер.

4. Ыяш олуртулгазын, хөвү-шөл камгалаар дилиидектер олуртулгазын агротехниктиг, часкы кыска хуусаада доозар. Өзүмнериниң үнүжүн планнаттынганындан 0,5 хуу бедидер. Арга-ыяш культуразының ажаалдазын 7000 га девискээрге механизастаар.

5. Чаа дерит-хереклерни шинээткениниң, эргилээнин эде дерээнинден күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүгениниң 0,5 хуу бедидер.

6. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү белээниниң күсели-биле бараанныг продукциянын хемчээлин 16 муң рубльге көвүдедир.

7. Продукцияның бот-үнезин планнаттынганындан 0,54 хуу чиигедир.

8. Продукцияның бир хевирин (витаминниг ыяш далганын) аттестацияга киирер. Продукцияның чаа ийи хевирин бүдүрерин чедип алыр.

9. Фонд эгилдезин 1978 чылдаазындан 1,2 хуу бедидер.

10. 10 санныг чаа дерит-хереклерни тургузар.

11. Бүдүрүлгеге 20-ден эвээш эвес чаартыкчы саналарны ажыглаанындан 5 муң рубльдин экономиктиг камналгазын алыр.

12. Доктааттынган норма өзугаар чарыгдалдан хөмүрдаштың 1,7 хуу, электри энергиязын 1,3 хуу, бензинни 1,2 хуу камнап алыр.

13. Массалыг мергежилдерге 120 кижини өөредир, 60 кижиниң билини бедидер болгаш холушкак мергежилге өөредир.

14. Хоорайларны, суурларны, район төптерин ногаанчыларынга 100 муң кезек өзүмнерни белеткеп бээр.

Социалистиг хүлээлгелерни ыяш ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активинге хүлээп алган.

Соңгулдага уткуштур АГИТПУНКТУДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиге соңгулдаларга белеткел республикада улам калбарган. Чер-черде агитаторларның, политинформаторларның болгаш пропагандистерниң семинар-хуралдарын эрттирип, аңаа соңгулдага хамаарышкан айтырыгларны сайгарып чугаалажыр турар. Ол ышкаш агитпунктулар дерилгени колдуу дооступ турар.

Найысылалдың № 1 КПТУ-да агитпунктунуң ажылы хайныыпкынныг. Ооң эргелекчизи, училищеде башкы К. З. Тетерин бо чугула кампанияже шыңгыы кичээнгейни угландырган. Агитпунктунуң дерилгеан доозулган: агитаторнуң булуңун чаарткан, дозуңнарны болгаш плакаттарны аскылаан, агитпунктунуң ажыл планын кылып турган. Агитаторлар соңгукчуларның дацызын турткан, ам бо хүннерде соңгукчулар дацызын база катап ыяк хынааш, чаартын бижиирп арткан. Агитаторнуң булуңунда ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, болгаш Тыва АССР-ниң чаа Конституциялары база ам болур соңгулда Хоойлузун таарыштыр асканы көрүүлүг.

— Соңгулдага белеткел болгаш ону организастыг эрттирери бисте бир дугаар болуп турар болуушкун эвес-ле болгай. Аңаа чаңчыккан болгаш бүгү негелдеге дүүштүр эрттиреринге дуржулга бисте бар. Соңгулдага белеткел үезинде масса-политиктиг ажылды күштелдириниң база ону ажыл-агый айтырыглары-биле хавы холбаары агитпунктунуң ажылындан, ылаңгыя агитаторлардан негеттиниг турар— деп, К. З. Тетерин чугаалап турар.

В. САТ.

Тываның автомобилистериниң онгу беш чылдың дөртү чылында алган социалистиг хүлээлгелеринде чүк сөөртүлгениниң хемчээлин 6,9 миллион тонна чедиреринкөрген. Ол дээрге, эрткен чылдыындан барык 200 муң ажыт тонна хөй-дүр. Оларның бо хүлээлгезин чедиишкиниг күүседиринге кол рольду септекчилер ойнаар ужурлуг.

Автотранспорт бүдүрүлгелериниң автопарыгында чаа, күчүлүг болгаш дүрген маңнаар автомобильдер немежип турар. Чижээ, Кызылдың үш дугаар АТБ-зи чоокта чаа «КаМАЗ» дээр автомобильдерни алган. Оларны септекчилер боттарының соксаал чок хайгааралынга ап, үрелир чорукту баш удур болдурбас деп шиитпирлээннер. Септекчилерден Н. И. Щербаков, Г. И. Хиревич болгаш өскелер-даа бо чылын эткен чылдыындан бедик хүлээлгелерни алган, шылыпчы өзу-биле ажылдап турардар. Н. И. Щербаков эткен чылын «Профессия талазы-биле эң тергиин» деп дипломну, коммунистиг күш-ажылдың шылыпчызы хүндүлүг атты алган. Ол эки ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле база шаңнаткан. Г. И. Хиревичниң бригадазы беш чылдың үш чылдарының планын октябрь айда-ла күүсеткен болгаш бо хүннерде 1981 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: септекчи-газоэлектроканнакчы Николай Иванович Щербаков ажыл үезинде: септелге соонда автомобильдер орукче үнеринге белен.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

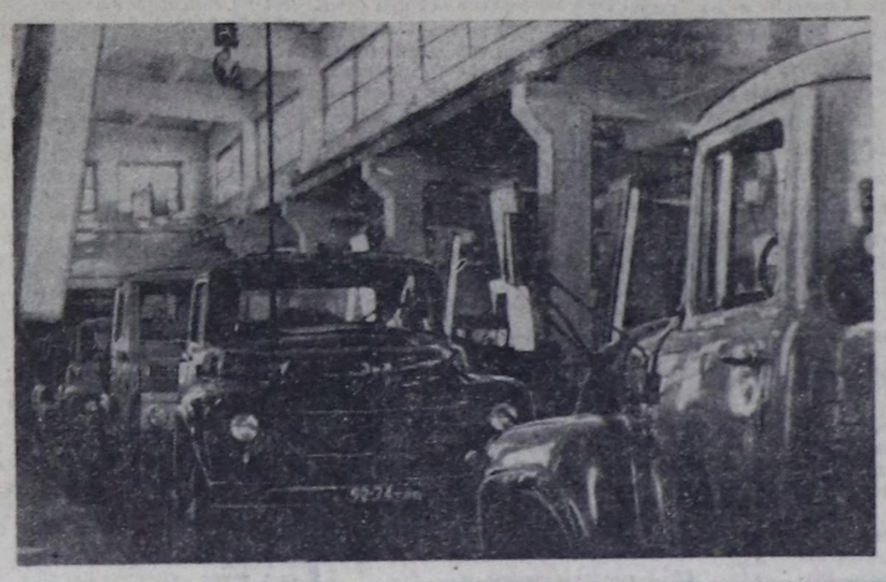

ТЫВА АССР БИЛЕ ХАКАС АВТОНОМНУГ ОБЛАСТЫҢ 1978 ЧЫЛДА СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

	Тыва АССР: план күүсеткениниң хуузу	Тыва АССР: 1978 чылда 1977 чылга улур-хуузу	Хакас автономнуг область: план күүсеткениниң хуузу	Хакас автономнуг область: 1978 чылда 1977 чылга хуузу
Үлетпүр				
Продукция сайгарылгазы	98	110	101	113
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	98	104	101	113
Тудуг				
Бүгү үнер дөстерден капитал салыышкыннары	77	106	100,3	133
Керээлиг ажылдарның хемчээли	83	107	103	118
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	100,6	102	98	105
Чурталга черлерни ажыглалга киирери	73	139	90	90
Транспорт				
Ниити ажыглалдың транспорту-биле сөөртүлге — тн-км.	97	103	91	104
Амыдырал ачы-дузазы				
Чонга ачы-дуза чедирери	100,7	109	104	111
Ооң иштинде көдээ черлерге	96	111	104	110
Садыг				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	102	104	100,7	106
Көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге сатканы (пландан артык онаалга-биле кады)				
Мал болгаш куш	86	109	101	105
Сүт	101	103	100,1	102
Чуурга	71	100,6	110	106
Дүк	85	96	102	98
Мал ажылының продуктулуу				
Бар инектен ортумак саалда кг	1598	95	2263	100,7
Бир дагаадан алыр чуурга (кезек)	146	101	226	98
Бир хойдан кыргаан дүк (кг)	2	110	4	95

БКП ТК-га ужуражыышкын

СОФИЯ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Болгарияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле БКП ТК-га январь 16-да ужуражкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары К. У. Черненко, ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский, болгар талаан—БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Г. Филипов, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары О. Дойнов, БКП ТК-ның секретары Д. Станишев олар беседага киришкен.

Эш ёзузунуң болгаш ханы билчишкиниң байдалынга эткен ужуражышкын үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы, чоокшулажышкынны улам ыңай калбартырының база сайзыраңгайжыдарының айтырыгларын чугаалажыры уламчылаан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Т. Живков олар делегейниң чамдык чугула айтырыгларын дутайты санал-онаалдарны солушкан. Улустарның тәйбызын болгаш айыыл чок турар байдалын бүгү хемчет-биле быжыглаарынче Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның быжыг база өскерлиш чок чүткүлдүүнүң дугайын олар медеглээннер. Чепсеглевишкинни дүжүреринің, делегейниң дүшкүүрүг чоруунуң чавырлышкынын быжыглаарының хөрээнге боттуг базымнарны кылырынга белеткин ийи чурт мурнуку хевээр илергейлээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Болгарияның Коммунистиг партиязының удуртукчулары социалистиг чурттарның, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчыын шимчээшкинниң дем каттыштырылгазының чаңгыс эвиниң, Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының улустарының хосталгалыг шимчээшкини-биле эп-сеткил каттыштырылгазының чугулазын онзалап демдеглээннер. (СЭТА).

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ, ЧЫЛЫГ БАЙДАЛГА

СОФИЯ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковка алдар кылдыр дүштеки шайлалганы январь 16-да эрттирген. Дүштеки шайлалгага Т. Живков-биле кады БКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. Филипов, И. Михайлов, О. Дойнов, Н. Младенов, С. Тодоров, Т. Цолов, Ц. Драгойчева, Болгарияның Чер ажылдыг улуечу эвилелиниң секретары П. Танчев, БКП ТК-ның секретарлары Д. Станишев, Г. Атанасов, БУР-нуң культура талазы-биле комитединиң даргазы Л. Живкова, БКП ТК-ның Бирги секретарының кабинет начальниги М. Балев олар киришкен.

Дүштеки шайлалгага совет таладан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дуазалакчызы А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның Херектер киллдизиниң эргеленчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар киришкен.

Чылыг, акы-дуңмалышкы байдалга эткен дүштеки шайлалга үезинде эштер Л. И. Брежнев болгаш Т. Живков чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эш Живков!
Хүндүлүг эштер!

Болгарияга чораш чавар үем чедип келди. Силериниң чуртуңарның, ооң чараш чурумаалдыг бойдузунуң, эртебурунгу, ынчалза-даа аныяк хоорайларыңарның болгаш суурларыңарның, бистиң чуртарывыстың болгаш улустарывыстың акы-дуңма менге найыралының дугайын хереглеп, алдаржыдып турар чоргаар тураскаалдарының эртине байлак үүлдерин көрдүм, ынчангаш сеткилим өөрээн чаныптар мен. Силерниң-биле кады эрттирген үем кажыдаа уттундурбас. Улуу-биле четтирдим, өңгүктер.

Маңаа, Болгарияга чораш, бистиң улустарывысты каттыштырып турар найырал болгаш ынакшылдың ханы боон турарын чаа күш-биле эскерин көрдүм.

Төөгү дээрге төөгү-ле болгай. Бистиң найыралывыска эн-не шиитпирлиг болган чүве—совет болгаш болгар коммунистериниң, бистиң чуртарывыстың миллион-миллион ажылчы чоннарының кады чоруткан ажылдарының үреттүнели болур. Совет-болгар харылаалар динамиктиг хөгжүп, чыл бүрүде-ле шынары эжижип турар.

Шөлээ дээрге шөлээ харын. Ынчалза-даа бистер кады кылып турар ажыл-хереквистиң дугайында беседа кылыр үе-шактыг болдувус. Эш Живков-биле бистиң бодалывысты ап көөрге, санал-онаал солчуушкуну продуктулуг болган. Бистиң кады ажылдажылгавыстын, бирги эдлечгде экономика талазы-биле кады ажылдажылгавыстың чамдык чугула айтырыгларын шиитпирлээрин дүргедедирин дугуруштувус.

Беш чыл болгаш үр хуусаалыг планнаашкынны кылырда кол угланыышкынны бүдүрүлгени специализастаарынга болгаш кооперастаарынга үндезилээр. Бо талазы-биле бисте дуржулга бар.

Делегей байдалының дугайын база чугаалаштывыс. Политиктиг Консультативтиг Комитеттиң Москва чөвүлел хуралының үндүрген түүнелдерин болгаш үнелээшкиннерин сөөлгү үениң болуушкуннары долузу-биле бадыткан турар. Делегей байдалы янзы-бүрү боон турза-даа тайбыңның, деңшилгенин, национал хосталганың күштери бурунгаар бүүрелдиг чорун орар.

Коммунистер болганыысла неезеде ынчаар бодап келгевдаа бис, ооң өскээр болбасдаа ужуралуг. Ол дугайын маңаа, Софияга, чоокта чаа делегейниң барык 70 чурттарының коммунистериниң теоретиктиг конференциязынга чугаалашкан болгай. Харылаалары карбартырынче, эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче Компартиялардың чүткүлдүүн София ужуражышкыны көргүскен, ол чорук делегей хөгжүдезинге коммунистиг шимчээшкиниң ролюн улам өскүрери биске чугула боон турар.

Силериң-биле чарлыш тура, Силерге эргим эштер, бүгү болгар улуска чаа-чаа алдарлыг чедишкиннерни күзеп тур мен. Силерге надыкшылды, аас-кежиин, бистиң коммунистиг ниити херээвис дээш демиселге төнмес энергияны күзеп тур мен, өңгүктер!

Ооң соонда эш Т. ЖИВКОВ харыы сөс-биле чүве чугаалаан.

Эш-хуупуң дүштеки шайлалгазы дээш, кайгамчыктыг сөстериңер дээш, бистиң чуртувустуң, улузувустуң, бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың дугайында чылыг сөстериңер дээш Силерге четтирдивис, эргим эш Брежнев деп ол чугаалаан.

Силериниң аян-чоруулар — заводтарда, албан черлерде ажыл-ишчилерни, өг-бүле бүрүзүн хайныктырган. Силериниң аян-чоруулар даштыкы чурттарның сонуургалыг база болдурган. Силериниң маңаа эрттирген беш хонуулар болгарларның өөрүшкүзүн болдурган.

Бистиң кылган чугаалажышкынларывыс улуг үреттүнелди берген. Силериниңбиле кылган ужуражышкынар болгаш чугаалажышкынар соонда болгар-совет найырал болгаш кады ажылдажылга чаа тодаргай базымны алыр.

Түүнелинде эш Т. Живков улуг совет улуска чүректиг ханызындан байыр чедирерин эш Л. И. Брежневтен дилээн болгаш эш Брежневтиң алдары дээш, болгар-совет болгаш совет-болгар бузулбас найырал дээш дашка көдүрген.

Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Т. Живковтуң чугааларын улуг кичээнгей-биле дыннаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Дүштеки шайлалга чылыг, акы-дуңма байдалга эткен.

КЫШТАГЛААШКЫН — чаалыгны ажыл-иш

ЧЫМЫШТЫГ ҮЕ КЕЛГЕН

Мал ажылында чымыштыг үе — хой оолдаашкыны Барыын-Хемчик районунун ажыл-агыйларында массалыы-биле эгелээн. Бо кампанияга мал ажылынын тускай эртемнигери, малчыннар багай эвес белеткенген: хой, чаш хураган кажааларын эрте-ле септеп белеткээн, малга четчир чемни кыштагларда чедирген. Районнуң девискээринге бо кыжын хар чуга болганындан малды суггат-биле хандырарынче кол кичээнгейни салып турар.

Кыштаглаашкынны чедиишкиниг эрттирер талазы-биле республиканың ажыл-агыйларының социалистиг чарыжының эрткен чылгы тиилекчизи «Хемчик» совхозта амгы байдал база эки. Совхозтуң ийи хойжу бригадазында алды мун ажыг төрүүр хой бар. Олар ам массалыы-биле оолдап эгелээн. Чоокку хүннерге чедир совхозта 1600 ажыг хой оолдапкан, чаш төлү шупту онча-мөнди. Совхозта комсомол комитеди малчыннарже 50 сакманчыны чоруткан. Хойжулар Ооржак Бадыргы, Октябрь Хомушку, Борис Хомушку, Саая Серин Салчак Доржу оларның коданнарында 150—200 чедир хой оолдапкан, чаш хураганнар шупту менди алдынган.

— Совхозтуң хойжуларының бо чылгы хүлээлези улуг — кижи бүрүзү 100 хойга онаштыр 90-дан өрү хураганнарны алырын, а Сарыглар Хирлигбейге удурткан № 1 хойжу бригаданың хойжудары бо чылын хой бүрүзүнден-не хураган алырын хүлээнген. Бистер малчыннарга бүгү талалыг дузалап, оларның бедик хүлээлгезин деткип, хүн бүрү хайгаарап турар бис. Амдыызында малга кандыг-даа аарыг чок—деп, малдың кол эмчизи Монгуш Дүдүкпенович Монгун-оол чугаалады.

Совхозта суг өөртүр беш машина коданнарга чылыг сугну үзүктелиишкин чок чедирип турар. Тускай эртемниглерниң санаалары-биле алырга мал оолдаашкыны совхозка бо айда колдуунда доосту бээр.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, Хөнделен салбырларында хой оолдаашкыны база-ла түлүктеп турар.

— Салбырда ниитизи-биле 2700 ажыг төрүүр хой бар. Олардан чоокку хүннерге чедир 851 хой оолдаан— деп, Бижиктиг-Хаада хойжу бригаданың бригадири Д. Саая чугаалады. —Чамдык хойжуларның кадарган хоюнун чартык кезиннден хойу оолдаткан. Ажыл-иживистиң байдалы эрткен чылдарныңдан дээре. Ынчангаш алган хүлээлгевис-даа бедик— бригада төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураганны камгалап алыр дээш туржур. Хойжулар М. Хертек, М. Сарыг-оол, Б. Куулар оларның коданнарында 200 ажыг хой оолдаан, хураганнары менди доругуп турар. Мал чеми четчири-биле бар, суг-биле хандырылга эки.

Мында чамдык коданнарда сакманчылар ам-даа чедишпейн турары четпес. Салбырда бо ажылче баар аныктар чок, ынчангаш сакманчыларны совхоз төвүнден дарый организаттан чорудары чугула.

Ол-ла совхозтуң Хөнделен салбырының мурнакчы хойжузу Датпаа Ооржактың коданында чеде бээрги-ске эртенги ажыл-иш чаа-ла дооступ тур.

— Чымыштыг, улуг шылгалга — хой оолдаашкыны массалыы-биле эгелээн. Эртен, кежээ чаш хураганнар немежип-ле тур. Ам 160 хой төрөөн, хураганнарның чамдыызы ийистер болгулаан. Бо чылын төрүүр 100 хойдан 120 хураганны алырын хүлээнген кижи мен. Ынчангаш ажыл-иштиң бичин-даа суларатпас дээш дүн, хүн чок ажыллап тур бис—деп, Датпаа Айызанович чугаалады.

Мурнакчы хойжу эрткен чылын дүнгүш төрүүр хоюндан чүс башка онаштыр 100 хураган алган. Бо чылгы байдалы база эки. Районда дугаары 741 мехколоннаның тудугжулары коданнан ырак эвесте чаа бажыңны, кажааны малчынга тудуп турар.

Салбырның удуртукчулары бо чылын мал кыштаглаашкынынче мурнуку чылдардаазындан дээре кичээнгейни салып, өлүн ажылдарны кылганы көскү. Салбырга дугаары 741 колоннаның тудугжулары ийи чаа бажыңны, кажааны тудуп берген. Дөрт кыштаг немей туттунган, чамдык кажааларны дерип, сертээн. Малчыннарның хуу малын бо чылын ангылап, тускай кадарчыга кадарткан. Бо бүгүнүн түкнелинде эрткен декабрь айда өлүп, хараан мал 1977 чылдың өл үезинде турганындан дыка кызырылган.

Ниитизи-биле салбырда мал кыштаглаашкынының байдалы чүгээр-даа болза, чамдык четпестерни айтыры чугула. Кадарчыларда мал чеми каап бээр деспижиштер, шагжалар чедишпес. Мал чеминге хумагалаа кошкак, сиген, саванны аная черже төп берип турар.

Оон-биле чергелаштир хуу мал база хой чемни чиг турар. Хойжу Ооржак Күскенин коданынга баарыыска, ийи молдурга, а Марке Соянның кыштаанда 8 молдурга, 3 аҥ каан берген сигении чигген тур. Ниитиниң малынга белеткээн чемни мыычаар доора тетчеглеп болбас ужуглуг. Шак ынчыг чорук өске-даа ажыл-агыйларның малчыннарында бар. Оон эргыда бо салбырның чамдык хойжуларында чаш хураганнарга клеткалар чедишпес, коданнарда дус эвээш, фокарьлар чок болуп турар. Бо бүгү четпестерни дарый чайладыры негеттиниң тураар.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларында кыштаглаашкынының байзалыы, чаш мал төлүн камгалап ап турарын кысказы-биле көргүзүргө мындыг. Ам малчыннарның мурнунда улуг соруглар— мал төлүнге чангыс-даа чидириг болгурбас дээш күженнишкиниг ажылдаары, мал чемин хумагалап ону чеп ажылдаары болур.

Х. МОНГУШ.
«Шынның» тускай корр.

КУШ ФАБРИКАЗЫ

Бурятияда Заиграевскиниң бройлер фабриказының чылда 3,2 млн. дагаа оолдарын өстүрер өөлүг үшкү эзлчээ ажыглалда кирген.

Оноохой деп ажылчын суурвун кыдымга «Бурятпромтудуг» үлетиир каттыжышкыны чүгле үш чылдың дургузунда амгы үениң бо куш фермазын туткан. Тудугжулар техниканың эң соолгу чаа чедиишкиннерин ажыглап турган оны тутканнар. Мында шупту ажылдар механизаттатынган болгаш автоматчыттынган.

Чылдың-на бройлер фабриказы 20 мун центнер эштиг бээр.

Д. САНИЕВ.

Улан-Удэ.

СОҢГУ ЧҮКТҮҢ ХҮНДҮЛҮГ ХАМААТЫЗЫ

Якут АССР-ниң Кобяй районунуң хүндүлүг хамаатызының дипломун Эвенкияның Свеча-Кюель суурунуң чурттакчызы, Якутияның аалдарлыг ачызы А. Кривошапкинага тыныскан. Оон 50 чыл болган күш-ажыл стажын районнуң хой-ниитизи демдеглээн.

Бедик күш-ажылчы көргүзүүлери дээш Анисья Иннокентьевна Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле шаңнаткан. Чартык үс чыл дургузунда оон тыскан улуг өртектиг ан-олуг үс-үс мун рубльге үнелеттинин турар. Өлүктү ол Верхоянск тайгаларындан адып турар. Ынчаарда ол хаактарлыг үнүп турар. Беш чылдың үшкү чылының планын хуусал бетинде күүсеткен.

А. Кривошапкинна кодээ Советтиң депутады хүлээлгезин база эки күүседип турар.

Д. ДУБЯКИН,
СЭТА-ның корр.

Якутск.

АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

Онгу беш чылдың дөртку чылы эгелээн. Найысылал Кызылдың хой-хой бүдүрүлгелери, албан организация черлери боттарының мурнунга салган соруглаларын чедиишкиниг күүседип, чаа-чаа күш-ажылчы тивлелгелерни чыл эгезинде чедип ап турар.

Кызылда хой саныг тудуглар база немешпишаан. № 4 микрорайонда 99 аал чурттаар, бүгү талазы-биле чаагайжыды туттунган чурттаалга бажыңы бо хүннерде ажыглаага кирген. Ол бажың 1979 чылда ажыглаалга бир дугаарында кирген эртталга тудуу болур.

14 дугаарлыг ол бажыңны хүлээп алган дугайында күүне комиссиязы дүүн ат салган. Ыпаар «Тыва тудуг» трестиң дашчылары, шеверлекчилери болгаш өске-даа тудугжулары көжүн кирип эгелээнвер. Ада-чурттуң Улуг дайынына өг-бүлезин өскүнганнар В. П. Борисова, М. Ф. Хорынкова болгаш дайын киржиктилери И. С. Захаров, И. А. Непомнящий олар база ук бажыңдан чаа квартирадларны алгыдаанар.

А. ООРЖАК.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ АЖЫГЛАЛГА КИРЕР ТУДУУНДА

Кемеровонуң «Азот» деп бүдүүлүг каттыжышкынында Самотлорнуң бойдус газын болбаазырадып кылыр «Аммиак-2» деп комплексти ажыглаага киирерин белеткеп турар.

Химия үлетпүрүнүң ол улуг комплекизи чыл санында 410 мун тонна аммиакты бүдүрер, оон Казахстанның, Сибирьниң болгаш Ыракны Чөөн чүктүң ажыл-агыйларына бүдүн чартык миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрүп ап болур.

ЧУРУКТА: «Аммиак-2» комплекс.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

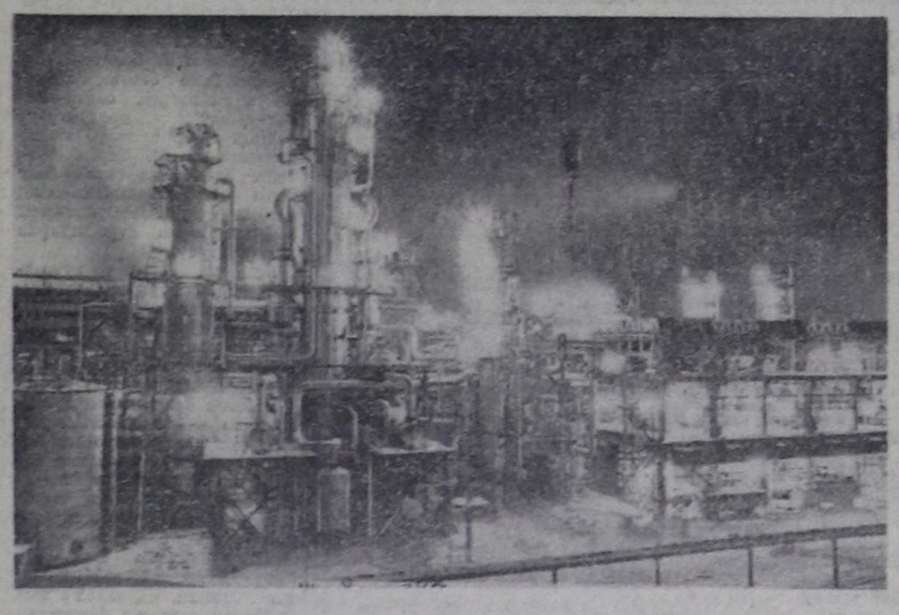

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

СОҢГУЛДАГА УТКУШТУР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген Кызыл хоорайның ажылчы чоннары беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдазын болгаш бедиткен хүлээлгелерин чедиишкиниг боттандырган. Бүдүрүлгенин ажыктыг чоруун бедидер, ажылдың шынарын экижидер дээш социалистиг чарышты калбартышаан, хоорайның бүдүрүлгелериниң хой кезин чыл планын чүгле ажыр күүсеткен эвес, 1979 чылдың планын чедиишкиниг боттандыраарынга быжыг магадылалды тургузуп алган. Үлетпүр продукциязы бүдүрериниң планы ниитизи-биле 102,2 хуу күүсеттинген. Продукция сайгарарының планы 101,4 хуу боттанган. Эрткен чылдың ол үези-биле деннээрге продукция бүдүрериниң хемчээли 10,2 хуу өскүлелиг болган. Ниитизи-биле 1 млн. 570 мун рубльдин янзы-бүрү продукциязын пландан ажыр бүдүрген.

Хоорайның тудугжулары 43 мун дөрбелчин метр чурттаалга шөлдүг бажыңнарны ажыглалга киргген болгаш асфальт-битум заводу, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң комплекизи, «Көк-Тей» совхозта дагаа азыраар комплекс, республика эмнелгезинин радиология корпузу, универсам, «Мөнгүлек» гостиница дээш оон-даа өске улуг объектилерни тутган.

Кызылдың автотранспорт коллективтериниң чолаачылары боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин ыракта ажыр күүсеткен. Тодаргайлаарга, транспортчулар пландан ажыр 97 мун тонна чүүкту өөрткен. Хоорайның садыг ажылдакчылары боттарынга алган хүлээлгелеринге немей 124 мун рубльдин янзы-бүрү бараабнарын чонга саткан.

Эки ажылдыг коллективтерниң шуптузун санап чугаалаары берге. Хоорайның бүдүрүлге коллективтериниң барык 90 хире хуузу эрткен чылдың планын чедиишкиниг боттандырган. Ростов областың мурнакчы бүдүрүлгелериниң үлегери-биле «Чаныыска чангыс-даа хожудангай кижи турбазын» деп кыйгырыгның адаа-биле чарыш найысылалдың бүдүрүлге коллективтеринде калбарып эгелээн. Бо шимчээшкинде 52 күш-ажылчы коллектив, 300 ажыг цехтер, бригадалар болгаш эзлеглер хаара туттунган.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң бүдүрүп турар продукциязының шынары чыл келген тудум экижип орар. Бүгү продукцияның 70 хуузу «кончуг эки» болгаш «эки» деп үнелелди алган. Оларның он хевиринге күрүнеиң Шынар демдээн тывыскан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведниге болур соңгулдага белеткел ажылы күш-ажылчы коллективтерни чаа-чаа чедиишкиннерже улам сорук кирген. Соңгулда мурнунуң хуралдары Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, албан организация черлеринде политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн байдалында эртип турар. Депутаттарның кандидаттарын депшидеринге тураскаатган хуралдар 21 коллективке организастыг эрткен, оларга 3400 ажыг кижи олурушкан бөлгаш 102 кижи сайыл берген.

№ 48, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелдери, дааранылга фабриказының, «Росводпромның» демир-бетон кылыглар заводунуң коллективтери ССРЭ-ниң Дээди Соведнинин депутаттарының кандидаттарынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведнинин Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти болгаш № 48 тудуг эргелелинин ажылчыны Р. Ф. Григоровичини депшиткен. Тываның комплекстиг геология шинчилел экспедициязының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин, Кызылдың электри станциязының, Пассажирлер АТБ-зинин коллективтери ССРЭ-нин Дээди Соведнинин депутадының кандидалынга ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловскийни депшиткен.

Кандидаттар депшиткен хуралдарга санал берген соңгукчулар партияның болгаш чазактың иштики база даштыкы политиказын - деткивишаан, онгу беш чылдың дөртку чылының планныг онаалдаларын ажыр күүседир дээш бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Чижээлээрге, № 48 тудуг эргелелинде Е. С. Бизяевага удурткан бригаланың кежигүннери бирги кварталдың планын 115 хуу күүседирин хүлээнген. Түс-түс ажылчыннарның боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап турарын эки деп демдеглээр керек.

Соңгулага белеткел ажылларын СЭКП хооркому болгаш хооркүүсөм баш удур турган чангыс аай план өзүгаар боттандырып турар. Бо неделяның эгезинден эгелеп соңгулда кампаниязы бисте бодунуң чаа үе-чадазынче кирген. Округтарның соңгулда мурнунуң хуралдары эгелээн. Кызылдың барын талакы № 647 соңгулда округунуң хуралы эрткен понедельникте бедик көдүрүүшкүнүг байдалга эрткен. Ажылчы чоннар коллективтериниң аная олурушкан төлөөлекчилери депшиттирген кандидатураларны бир үн-биле деткивишаан, ССРЭ-ниң Дээди Соведниниң депутадынга соңгударынга чөпшээрелин баарын кандидаттардан дилээн доктаалды хүлээп алган.

Хоорайның ажылчы чоннарының өртүзүнга масса-политиктиг ажылды 22 агитпунктуну дамчыштыр боттандырып эгелээн. Амгы үеде 2 мун ажыг агитатор соңгукчулар өртүзүнда ажылдап чоруп турар.

И. ИЛЬИН,
СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында партиомиссия даргазы.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Партия ажыл-агый активиниң хуралындан

1978 чылдың планныг онаалдаларын хуусал бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка ыяш ажыл-агый эргелелиниң коллективи идепкейлиг киришпишаан, чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Арга-арыгны катан тургузар талазы-биле ажылдарны 2100 га девискээрге кылып чоруткан, бараанныг продукцияны бүдүрериң 105 хуу, сайгарарын 103 хуу күүсеткен. Эргелелдиң бүгү салбырлары социалистиг хүлээлгелерин болгаш чылдың планныг онаалдаларын декабрьның 25-ке чедир күүсеткен. Бүдүрүлгелер пландан ажыр 44 мун рубльдиң орулгазын алган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1977 чылдың деңнелиниден 7,7 хуу бедиткен.

Бараанныг продукцияны сайгарарының үш чыл планын Тожунуң, Балгазының, Кызыл районунуң, Таңдының ыяш ажыл-агыйлары хуусал бетинде, июнь—август айларда күүсеткилээн.

Өртке удур организастыг чамдык хемчегдерни боттандырып чорудуп турар болгаш өртүг өскүрериниң херекселдери-биле ыяш ажыл-агыйлары четчири-биле дериттинген болза-даа республикада арга-арыгның өртүнери эвээшкейн турар. Эрткен чылдың октябрь 1-ге чедир 377 саныг өртүр арга-арыгта бедгулаан болгаш улус ажыл-агыйынга 84,2 мун рубльдиң каражазын болдурган. А өртүрнин өскүрериге 43,2 мун рубль чарыгдаттынган.

Ылаңгыя хой саныг өртүр Чөөн-Хемчик, Тожу, Кызыл, Тес-Хем, Таңды районнарга болгулаан. Байдал мыңдыг турбуже чамдык ыяш ажыл-агыйларында чоп өртүзүнга тайылбыр ажылын чогуур деңнелге чедир тургуспаан, өртке удур химиктиг станциялариың дерилгезин четчелевээн.

Олурткан ыяштарның эки өзүлдезин Каа-Хемниң (89 хуу), Чадааанының (77 хуу) ыяш ажыл-агыйлары чедип алган болза-даа, ыяш ажыл-агыйларының хой нуруузунда ол көргүзүг планнаттынганындан куду болуп турар: Таңдыда 69 хуу, Кызылда 53,5 хуу, Барыын-Хемчикте 71 хуу болгулаан. Оон кол-ла чылдагаанны ажылдың шинарын куду деңнелде (технологияны сагывас, хөрүүнүң багай белеткээр, агротехниктиг хуусаларны үрээр, ажылчыннарның мергежили куду) чорудуп турарында болур.

Олурткан культуралардың үүгүшкүнү ниитизи-биле республикада чүгле 54,6 хуу чедип турар. Ол дээрге чавыс көргүзүг-дүр. Арга-арыг ажылдарын чорудары-биле черин совхозтар ыяш ажыл-агыйларынга 2 чыл бурунгаар тускайлап бээр турбужа, ону колдуунда чартык чыл бурунгаар кылып турар. Ол чорук хөрүүнүң агротехниктиг белеткелин чорударынга багай салдарны чедирип турар.

Ол ышкан совхозтарның болгаш ыяш ажыл-агыйларының удуртукчулары ук дилиндектериниң ажаан, кадагаларынче четпес кичээнгейни салып турарын деңнелгээрге чугула. Эрткен чылын шупту 86 га девискээрге дилиндектерни үндүр бижээн. Оон иштинде «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозта 26 ганын, «Улуг-Хаяга» 46 ганың, «Барлыкка» 13,8 ганын ыяштары курган, каткан.

Ажылдың шынары куду болуп турарының бир чылдагаанын ук ажылдарны механизаттаарын кошкак чорудуп турарында. Ыяш олуртулгазын механизастаары план ёзугаар ниитизи-биле республикада 38 хуу, ажаалдазы 80 хуу, херек кырында ыяш олуртулгазын механизастаанны 35 хуу, ажаалдазы 68 хуу болган.

Каа-Хемниң, Чадааанының, Барыын-Хемчиктиң болгаш оон-даа өске ыяш ажыл-агыйларында техникага кам чок, улуг өртөктиг механизмнерни арга-арыг иштинде бөлүн октагылаанган тургулаар таварылгалар бар. ПКД-70 марканың 1 мун рубль ажыг өртөктиг механизмнер чүгле чыл хире эдилээн соонда үредген тургулаар.

Арга-арыгны катан тургузарының болгаш хову-шөл камгалаар дилиндектериниң кол үндезини олуртулга материалын эки шынарлыг белеткээри болур. Онгу беш чылдың 3 чылдарында ыяш ажыл-агыйлары 26 миллион кезек өзүмнерни белеткээр планныг турган, херек кырында өстүрүп белеткээни 15 миллион кезек болган. Ынчангаш 11 миллионну чедир бербээн-дир. 1979 чылда олуртурунга хадының дыттың 6 миллион, теректиң 820 мун кезек өзүмнери хереглеттинвер. А херек кырында 4,87 миллион кезек өзүмнер бар.

Чыжыргананың олуртур өзүмнери база-ла чылдан чылче чедишпейн турар. Кызыл районнуң ыяш ажыл-агыйы чыжыргананың өзүмнерин белеткээриниң технологиязын багай эвес шингээдип алган, ында оон бот-үнеан 7 копеек болуп турар. А Чадааанының, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйында ол технологияны амгы үеге чедир шингээдип ап шыдаваан. Ынчангаш олуртурунга ажыглаар чыжыргананың өзүмнерин өрөөл Алтай крайдан улуг өртек-биле (дес бүрүзүн-не 70—90 копеек-биле) садып алыр ужурга таваржып турар.

Арга-ыяш ажыглаарының болгаш кезериниң талазы-биле байдал кандыгы? 1978 чылда 532 мун кубометр ыяшты белеткекчилер кезин белеткээр фондуну тускайлаан. Ыяш кезин белеткээриниң чурумун хажытканы дээш эрткен чылын 23,548 рубльдиң торгаалын белеткекчилер төлээн. Оон иштинде «Тыва кодээ тудугунуң» Туранда, Тес-Хемде бүдүрүлгелери 7392 рубльдиң торгаалын төлөөн. Каа-Хемниң девискээринде «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының БМК-лары 5 мун-на кубометр ыяш белеткээр планныг турган, хажыдышкыннарны болдурганы дээш 9106 рубльдиң торгаалын (оон иштинде 7584 рубльди чөпшээрел чок кескени дээш) ыяш ажыл-агыйынга төлөөн.

Ыяш ажыл-агыйларында машина-техниканың күчүзүн долу ажыглавайн турар. Ыяш сөөртүр техниканың күчүзү чылда 68,5 мун кубометр, ыяш дилер пилорамаларының 24,7 мун кубометр болза, херек кырында 48,3 мун кубометр ыяшты белеткээн болгаш 22,1 мун кубометр дилиг материалдарын берген. Бо чижектер ыяш ажыл-агыйлары үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин ам-даа көвүдеп болур артазы барын көргүзүп турар.

1978 чылда ажылдың түүнели, оон көргүзүглери эргелелдиң ыяш ажыл-агыйларында чедир кылдыымаан ажылдар, ажыглаттынмаан арга-курлавырлар барын тодаргай көргүзүп турар-ыр. 1979 чылда эргелелдиң коллективтери ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче кичээнгейни күштелдирип, планныг онаалдаларны күүседиринче бүгү арга-курлавырларны хаара тудар ужурлуг.

Н. ООРЖАК,
«Шынның» тускай корр.

Коммунист Василий Дмитриевич Дрокин Харьковтуң турбина кылыр Ленин орденниг заводунга токарь станогунга бежен чыл иштинде ажылдаан. Ол 20 чылдарда машина кылыр улуг эвес заводка күш-ажылчы оруун эгелээн, токарының, оон соонда дарганының, кезикчиниң, чонукчуунуң болгаш орүмнекчиниң мергежилин чедип алган. В. Д. Дрокин чүүчүүн чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны киргген. Техниктиг деңнилгениң шалыкын чоруп турар үеэзинде оон ол хире хой янзы мергежилдерни ажыктыг боон турар. 1950 чылда бүү-биле ажылдаар турбиналарның кезектерин кылырының чаа таарымчалыг аргазын тывканы дээш анаа ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан, а каш-ла чылдар эрткенде—беш чыл планын чедишкиниг күүседкени дээш аңаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. В. Д. Дрокин—Украин ССР-ниң алдарлыг машина тудукчузу. Ол чаартыкчыларның область чөвүделин хой чылдарда удуртуп турар.

Амгы үеде Василий Дмитриевич ийи чүе тонна деңзилиг кезекти болбаазырадып, кылып шыдаар, сан-биле ажылдаар нарын станокта ажылдап турар. Василий Дмитриевич чүгле бирги черге станокчузу эвес: ол технолог-даа, программ-даа чогаадыкчызы болгаш инженер-конструктор-даа. Чаңгыс сос-биле чугаалааргa, ол амгы үениң он-он нарын профессиялыг.

«Дрокинниң школазы» Харьковтан-даа ырак-узак черлерде сурагжый берген. Ону Дрокинниң өөренкичилери болгаш оон өөренкичилериниң-даа өөренкичилери эрткеннер. В. Д. Дрокин бодунуң улуг арга-мергежилин машина тудуушкунуң өөредилге черлериниң студентилеринге болгаш өске заводтарда эш-өөрүнге харам чонна дамчыдын берип турар.

Василий Дмитриевич Дрокин Харьковтуң машина тудуушкунуңу кежээки техникумунуң студентилеринге лекцияны база номчун турар.

М. ТУРНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Татьяна Александровна Сидякина республика эмнелгезинге ажылдап эгелээнден бээр ажылынга кызымаан, өөренип алган билиглерин херек кырында ажыглап шыдаарын, аарыг кижилерге сагыш човангырын көргүзүп келген. Коллективтиг болгаш эмнедин турарларның хүндүткелин чаалап ап, мурнакчыларның санында киргенин таварылга эвес.

ЧУРУКТА: эмчи Т. А. Сидякина.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МИРОНОВКА КЫЗЫЛ-ТАЗЫ

80 областарның, крайларның болгаш республикалардың күзүн чаштырар черлериниң барык чартыы хирезин Мироновтуң эртем-шинчилел институдунуң сорттары эзлеп турар. РСФСР-ниң ажыл-агыйлары 5 млн. гектар ажыг шөлдерге чылдын-на ол сорттарны тарып турар.

Академик В. Ремесленуң удуртукан коллективинин кызымак ажылының түүнелинде «Мироновская 808», «Мироновтуң юбилейлиг» болгаш «Ильичёвка» деп сорттарны тарыыры көвүдээн. Институт тускай эртем штабы болуп турар ол—чурттуң шинчилел албан черлерин удуртуп турар, сорттар агротехниказын, чаа сорттарның технологиязын Украинаның, Казахстанның, Алтайның, Кара эвес хөрүүнүт зонаның районнарынга калбартып турар. Кара эвес хөрүүнүт зонаның төп районнарының кодээ ажыл-агый эртем-шинчилел институттары болгаш өске-даа албан черлери-биле кады Мироновканың эртемденнери гектардан-на 70—80 центнер дужуттуг тараалары алырын шинчилеп турар.

Мироновчулар Москва областында тургустунган дужулга пунктузунуң тараа ажаакчылары-биле чогаадыкчы харылзааны тудуп турарлар. Мироновчуларның сумелерин чер ажылдакчылары калбаа-биле ажыглап турарлар.

Москва областының тараажыларының 40 центнер дужут алыры доктаамал апарган. Ам ында мироновтуң он ажыг чаа сорттарын шенеп турар. Ниитизи-биле миронов сорттарын ажыглаан соонда чурт чылдын-на 2,5—3 млн. тонна немелде тараанны ап турар.

— Мироновкага тывылган сорттарны чурттуң хой-хой шөлдериниде тарып турары бисти өөртүп турар— деп, В. Ремесло чугаалаан.— Селекционерлерниң, фитопатологтарның, агрохимиктериниң институттар ажылдакчылары-биле бөлүг харылзаалы, эртемнин, селекцияны түүнел материалдарын үргүлчү солчуп турары бистин ажылывыска эки дузаны чедирип турар. Бистин шөлдериниске тараанын дужуду эки болзун дээш моон-даа соңгаар бүгү-ле өөрүүлерни кылыр бис.

Т. АРКУШЕЧКО,
СЭТА-ның корр.

Минск.

НОГАА БОЛГАШ ШЫН ЧЕМНЕНИЛГЕ

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн районнарынга чорааныныҢ үезинде СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы эш Л. И. Брежнев көдээ ажыл-агыйныҢ продуктулары-биле, ылангыя картофель болгаш ногаалар-биле чурттакчы чонну четчири-биле хандырар төлээде, ол үүлдерни хамаарышкан черлеринге бүдүрерин көвүдедиринче онза кичээнгейни угландырган.

Эрткен чылдың ноябрь айда болган Тыва АССР-ниҢ улус депутаттарыныҢ көдээ, суур СоветтериниҢ күүском даргаларыныҢ хуралынга бистиҢ республикага картофель, ногаа өстүрер ажылче онза кичээнгейни салган.

Ынчангаш ногааны чүге онза үнелеп турарыл, аъш-чем аймаанга ооҢ албан кирген турар ужуру чүдел? Бир эвес ногаа чивес болза, кижиниҢ организминге чүү болу бээрил? Ол дугайын тодаргайы-биле чугаалап бээрин Тыва АССР-ниҢ алдарлыг эмчизи Николай Васильевич Сизыхтан редакция дилээн. ОоҢ үүлүн моон адаанда парладывыс.

СЭКП-ниҢ XXV съездизиниҢ Директиваларында салдынып турар кол сорулга болза социализ-тиг бүдүрүлгениҢ болгаш эртем-техниканың депшилгезиниҢ бедик темпилеринге даянып турган, чоннуҢ материалдыг болгаш культурлуг чуртталгазынаҢ деңнелин улам бедик кадүрери болур.

ЧоннуҢ амыдырал-чуртталгазын бедик деннелче кадүреринге чугула черни эзлеп турар үүл болза, чурттакчы чонга херектиг аъш-чем бүдүрүлгезин улам көвүдедири, ооҢ-биле чонну хандырарын улам таарыштыр организастаары, ниитиниҢ чемненилге черлериниҢ четкизин улам калбартыры, чем продуктуларын садыглаарын экижидери, аъш-чемни болбаазырадыр кылыр чаа-чаа бүдүрүлгелерни тудуп турган турары болур. Техниктиг дешилге эзлеп хөй чаа үүлдерни берген. Эт, сүт, балык, фрукт, ногаа аймаа, консерва болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын болбаазырадыр арганы берген.

Эрте-бүрүнгү бодалчылар безин аъш-чемниҢ эм шынарын болгаш ону шын ажыглаарын янзы-бүрү сургаал сүмелерни берип чорааннар. Олар шын чемненилгеден кижиниҢ кадык, шыырак, өмак болурун көрүп турганнар. Шын чемненилге дугайында эртем болза кижиниҢ организминге чемниҢ күш-шыдал кыдыр хуула бээриниҢ дугайында эртем болур.

Чем дээрге бүгү дириг амытаннарны, ооҢ иштинде кижини долгандыр турар бойдусбиле тудуштуруп турар үүлдүр. Кижини долгандыр турар бойдус хөрүзүниҢ, агаарны, кижиниҢ хереглеп турар аъш-чемни дамчыштыр бодунуҢ салдарын база чедирип турар. Үнүштен алдынган продуктуларныҢ дузунуҢ составы болгаш ында микроэлементилерниҢ кайы хире бары ук черниҢ хөрүзүнүнден болгаш суунда хамааржыр.

КижиниҢ чурттап чоруурУ ооҢ организминиҢ эт-мага бодунуҢ составынга кирип турар энергияның (күштүн) болгаш бүдүмелдернин үзүктел чок чарыгдалы-биле холбаалыг. Организм бодунга кирип ап турар чем продуктуларныҢ күсели-биле күш-шинээзин катап тургузуп ап турар. ООҢ аңгыда организмиҢ шигээдип алганы болгаш хуулдуруп ажылдан каапканы чем клеткаларны чаартырыпка кирер, ол клеткалар кижиниҢ органнарын болгаш шыганнарын катап тургузуп, мага-боттун доктаамал температуразын тудуп турар. Кижини бүрүү-биле хандыраа чогуур чем кижиниҢ организминге херектиг үүлдерни бодунуҢ составынга кирипп турар болгаш четчир саннары-биле бердинген турар ужурлуг, чемниҢ кижиге чеже хире хереглетинери ооҢ кылын турар ажылынаҢ хевириндеи, кижиниҢ шимчегириндеи, агаар-бойдустуҢ байдалындан, чылдың үе-шаандан хамааржыр.

БЕЛОКТАР

Чем продуктуларныҢ составынга белоктар, үстер, углеводтар, витаминнер, дус болгаш суг чогуур саннары-биле кирген турар ужурлуг. Ол үүлдер болза кижиниҢ кадынын быжыктырарынга, күш-ажыл быжыг шинээн бедиринге, мага-ботта бүдүмелдер солчуушкунун шын эгилеринге херектиг. Белок дириг организм бүрүзүнге, ооҢ клеткаларынаҢ бүгү составынга кирер. Белок чок болза, чуртталга база чок. Белок организмнин кол үүлдериниН: бүдүмелдер солуушкунунуҢ, өзүлдениҢ болгаш тыптып өзериниҢ чорудулгазы-биле холбаалыг. Чемде белок тудуг материалы ышкаш, бистиҢ магабодувустуҢ белогун тургузарынга барын турар. Белоктар дириг амытаннардан (эттиҢ, балыктың, дагаа чуургазының, суттүҢ болгаш сүт продуктуларының) база үнүш аймаандан (крупаның, быжыг-ган хлебтиҢ, ногааларның) тывылган уктуг бооп турар. ОларныҢ кайызы-даа кижиниҢ чем хереглелинге кончуг улуг ажык-дузалыг. Организмге белоктуҢ херектин күш-ажылдын характеринден болгаш байдалындан, кижини долгандыр турар бойдустан болгаш организминиҢ бодунуҢ тургузуп-тыган байдалындан хамааржыр. Белоктун хүнде ортумак нормазын 100 грамм деп сүмелеп турар, ооҢ чартык кезин хирези дириг амытаннарныҢ белогу болур ужурлуг.

ҮСТЕР

Организмге чыгдыр үстүн үнер дөзү болза, организмге чем-биле кады кирер үстер болгаш углеводтар болур. Үс аймаа белок ышкаш, бистиҢ клеткавыс бүрүзүниҢ эргежок чугула тургузуп-тыган кезээ болур. Үстүн курлавыры организмге ооҢ шыгжамыр черинге кезээде турар. Үстер дээрге, организмде күш курлавыныҢ кол үнер дөзү болур. АгаарныҢ соок температуразының үезинде үс организмни бижыктырбышаан, камгалакчы рольду база ойнаар. КижиниҢ хонукта үске хереглели ортумаа-биле 100 грамм болур, ооҢ үштүҢ бир кезин үүш үзү болур ужурлуг.

Чемге углеводтарныҢ кол алдынар дөзү болза, үүш аймаанын продуктулары—ногаалар, фруктулар, кат-чимис аймаа болур. Хонукта углеводтарныҢ нормазы 450—600 грамм чедер, ол кылын турар ажылдың характеринден, ону күүседип турар кижиден хамааржыр. Хемчээлден ажыр чемненир чоруктан организмде углеводтарныҢ хөй кезин үсче шилчий бээр.

ВИТАМИННЕР

Организмнин омак-сергек болурунга витаминнер кончуг чугула рольдур. «Вита» деп сес чуртталга деп чугаалап турарын алырга безин билдингир. Чем-биле кады витаминнер доктаамал хереглеттинин турар болза аар-берге аарыгларныҢ тыптырын болдурбас, кижиниҢ ажыл-ишчи чоруун бедидер болгаш ооҢ шыдамыын улгаттырар. Витаминнер организмге чемиштиг үүлдерни хуулдуруп, ону шигээдип алырынга эргежок чугула. Чем продуктуларын янзы-бүрү кылдыр хөйү-биле белеткээн турар болза, чемде кижиге эргежок херектиг шупту витаминнер бар турар, кайы бир витаминниҢ чемде четпези өске витаминнерни шигээдип алырынга шаптыктаар. Чижээ, А витамин карактың өй-тап көөрүнге болгаш кештин даштыкы клеткаларын көстүр кылдыр чазамыктап турар. А витаминниҢ четпес чоруу карак шоон бөксырадыр, «дагаа согуру» дээр аттыг азрыгны тывылдырып болур. Витамин А сүт продуктуларында, ак саржагда, дагаа чуургазының сарыг чериндe турар. Ногаан үнүштер, морковь, помидор каротин дээр бүдүмелди бодунда четчир санныг кирип турар болза минералдыг дустарга хереглел бүрүн хандыртына бээр. Ындыг болза-даа чемге каар дус черле хереглеттинер апаар. Чемге каар дус улуг ужур-дузалыг. Улуг кижиге хүнде 10-15 грамм дус өске чемнер-биле кады хереглеттинер. Изиг хүнге база бачым изиг иеҢке ажылдаар кижиниҢ организминге дуска негелде улуг болур.

СУГ

Чаңгыс-даа дириг амытан суг чокка чурттап шыдавас. Суг шыңган эттериниҢ бүдүлериниҢ болгаш бүгү органнарныҢ составынга кирип турар. КижиниҢ хонукта сугга хереглели 2-2,5 литр болур. Ижин-шейүндүүнүҢ ажылы өй-тап чоруп турзун дээр болза, чемненир шакты быжыы-биле доктаадып алыр болгаш хереглээр чемнерни калориязының база кирер составының азыбиле таарыштыр көөр.

Хүнде үш катап чемненирде дүште хонукта чиир чемниҢ чартыы хирези чиир, дөртүҢ бири хирезин күш-ажылчы хүн эгелээриниҢ мурнунда артен, база бир ол хирезин кежээки чемде чиир. ЧемниҢ санын болгаш составын организминиҢ үндүрген чем чарыгдалын бүрүү-биле дуглан турар болдурары кончуг чугула. Энергияның чарыгдалы болгаш организмге чем үүлдериниҢ хереглеттинери долгандыр турар агаар-бойдустуҢ температуразындан, кижиниҢ өзүмүнден, хар-назынындан, күш-деңгелиинден, кылып турар ажылының характериниден болгаш сан-түүнүнден хамааржыр.

КАЛОРИЙЛЕР

ССРЭ-ниҢ медицина эртемниниҢ Академиязының чемненилге институдунуҢ чоруткан шинчилелериниҢ түүнелинде янзы-бүрү мергежилдиҢ кижилериниҢ белокка, үстерге, углеводтарга болгаш калорийлерге (чылыгга) нормазы ажылдан кылдынган. Чедишкен улуг назылыг кижилериниҢ организминиҢ энергия чарыгдалдарын элээн каш бөлүкке чарар деп доктаатган. Бир дугаар бөлүкке угаан ажылының кижилерин киирер. Олар хонукта ортумаа-биле 3000 калорийни чарыгдаар.

Ийи дугаар бөлүкке механизастаттынган бүдүүлгелерде күш-ажыл кылып турар кижилер хамааржыр. Олар 3500 калорийни чарыгдаар. Үш дугаар бөлүкке механизастаттынмаан ажылда улуг күш үндүрүп ажылдап турар кижилерни киириштирер. Олар хонукта 4000—5000 чедир калорийни чарыгдаар. Шын тургустунган чемненилге рациону калорийниҢ алдынар саны кижиниҢ организминиҢ чарыгдап үндүрген энергиязын бүрүн дуглаарынга дүүшкен турар ужурлуг.

ЭртемниҢ болгаш шинчип көөрүүнүҢ практиказының бүзүредип көргүскени-биле алырга, чемни эмин эрттир хөй хереглээри белоктуг чемнерни, ылаңгыя семис (үстүг) чемнерни колдаткаш, ногааларны, сүт продуктуларны четпес хереглээри организмге хоралыг болгаш аар-берге аарыгларга таварыштырып болур. ООҢ түүнелинде эмин эрттир семириир, өткө, бүүрекке даш түрүптар зарыглар, диабет, авитаминоз болгаш уругларныҢ рахит (соок аарыы) тыптып болур.

ШЫН ЧЕМНЕНИРИ

БистиҢ чүртүвүста чоннуҢ шын чемненилгезин тургузарының таарымчалыг аргалары бар, чемненилге айтырыын эртемге үндезилеп шиитпирлээриниҢ болдунар аргалары тургустунуп турар. Ындыг болзадаа чемненилгениҢ физиологтуг нормаларын шын тургузар дээрге чамдык үүлдер аная шаптык кала бээр таварылгалар бар, аъш-чем, акшамөөгүн бар-даа болза, ниитиниҢ чемненилге черлериниҢ аъш-чемни кылып турар-даа болза, кижилерниҢ боттарынгы болгаш халдавырлыг аарыг тыптып болур.

НОГААЛАР, КАРТОФЕЛЬ

Улуг кижиниҢ ногааларны картофель-биле кады хүнде хереглээр нормазы чылдың кайы-даа үезинде 700 грамм болур, ол дээрге, денги талазыбиле кижиниҢ хонукта хереглээр чемниҢ дерттүү бир кезин болур.

Кышкы үеде С витаминни үндүрүп алырының бир чугула дөзү болза, шын дузаан капуста, согуна, чеснок, консервалаан помидор, огурец, арбуз болур. Ындыг болза-даа бистиҢ республиканың чоннуҢ хөй кезин ол чугула чем үүлдерин хереглевейн турар, ол чорук чоннуҢ янзы-бүрү аарыгларга, ооҢ иштинде нерви системазы кошкаарынга, бүдүмелдер солчуушкуну үрелиринге, витамин четпестээш, организминиҢ аарыгларга улурланыр чоруун кошкадырынга чедирип турар.

ЧемниҢ составы четче эвес чоруктан аҢ ылаңгыя уруглар каражадаар, оларга соок аарыы, гипотрофия тыптыр, бүдүш-хевири үрелир, угааны суларааР, удууру баксыраар, ханы четпестээр дээш өске-даа үүлдерге таваржыр. Ындыг уруглар могаачал, караа четпес, школа программазын шиңгээдип шыдавас, болун долгандыр чүү бооп турарын сонуургавас болу бээр.

Часкы үеде ногаалар эвээжей бээр, ынчангаш ооҢ-биле кады витаминнер база эвээжээр. Эмнелгеге эмнедип чыткан аарыг кижилериниҢ ханын шинчип көөрге, ында гемоглобин, кальций, калийниҢ дустары болгаш демир дээш организмге херектиг өске-даа үүлдер четпес бооп турар.

ЧЕМНИҢ СОСТАВЫН ЧЕТЧЕЛЭЭРИ

Республиканың медицина ажылдакчылары ногааларныҢ болгаш фруктуларныҢ чемде четпес чоруунан янзы-бүрү аарыглар тыптып турарын көрген болгаш ону эмнээринге улуг күш үнерин билирлер. Өвүр, Бай-Тайга, Эрзин, Тес-Хем, Мөөгүн-Тайга болгаш өске-даа районнарының уруглары чемде витамин четпезинден аарып турарын каш чылдың хайгааралы көргүскен. Республикада 3 хар чедир уруглариың 5 хуузу рахиттен, 7 хуузу гипотрофиядан (чемге хөөн чок чоруктан) аарып, өзүлде талазыбиле чыдып каап турар. ОларниҢ аарыгларга удурланыр күжү база кошкак. Бичин уруглариың, ылаңгыя ясли-садта турбайн турарларныҢ чемниҢ чаңгыс аай болур чоруу диш аарыырына чедирип турар, а улуг кижилериҢ эзт болгаш кадырган (хаарган) далган аймаа чемнерни үрүлчү хереглээри хан базыышкыны бедидер аарыгга чедирип турар. Үстүнде адаан районнарда хан базыышкыны бедиириден, хан-дамырның склероз аарыындан улустуҢ аарын турары РСФСР-ниҢ өске девискээринде черлерден дөрт хуу бедик бооп турар.

Ажаалданы болгаш суггатты шын ажыглаар болза, ногаалары бүүрү чылдың хереглелинге четчир кылдыр өстүрүп ап болур. Капуста, картофель, огурец, помидор, морковь, свекла, брюква, репа, чочак-тараа, бобы, согуна, чеснок, инек-карааа болгаш өскеда каттар — бо үүлдер бистиҢ чем рационувусча кирген турар ужурлуг.

Бисте чемнериҢ хөй талалыг болурунуҢ ажыктын тоовас кижи белен тывылбас деп бодазывысса ажырбас, ынчалза-даа ногаа өстүрериниҢ шүүтүүнгеш, оларны лапша, рожки, крупа үүлдери-биле солуза ажырбас деп көөр кижилер база бар деп билзе чогуур. Ол дээрге кижиниҢ кадын быжыглаарынга дуза бербес чорук-тур. Ногаа айманын республиканың өреге бүрүзүнге өстүрзе деп айтырыг болу чайгаар-ла тургустунуп турар.

Бо ажыл-херектиҢ эгелекчилери көдээ болгаш суур СоветтериниҢ күүскомнары, медицина ажылдакчылары, башкылар, көдээ активчилер, агрономнар болур ужурлуг.

Сорулга болза өг-бүле бүрүзү огородтуг, интернат, эмнелге, уруглар сады бүрүзү болу ногаа өстүрер дузаалаар ажыл-агыйлыг болуру чугула, ол дээрге кижиниҢ кадын быжыглаар хемчеглериниҢ биразын.

Н. СИЗЫХ,
ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ ЭМЧИЗИ.

❋ *Шын чемненири деп чүл?*
❋ *Ногаа кижиниҢ организминге кандыг ажык-дузалыгыл?*
❋ *Витаминнер четпеске кижиниҢ организминге чүү болу бээрил?*
❋ *Витаминнерни чүүден алырыл?*

КУЛЬТУРАНЫҢ БАЙЛАКТАРЫН — КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ

Сайзырангай социализмниҢ ниитилелинге чаңгыс аай, хөй национаалдыг культура социал-экономиктиг хөгжүүдениҢ бүгү адырларынга улам улуг рольду ойнаа турар. Амгы үе-чадада партияның аграр политиказын боттандырарынга ол онаа улуг ужур-дузалыг. Көдээ ажылагый бүдүрүлгезин күш-ажылдың, амыдырадың, кижилериниҢ харылаалаарының культуразы-биле холбаштырары эң чугула айтырыгларың бирээзи апарган. Культура ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери боттарының плавизарын могум-на ол угланыышкынныг ыыдыр чугаалажын өргеннер. Ол чөвүлел хурал Москвага ажыттынган, январь 16-да ажылын дооскан.

Культураның болгаш уран үүлүдүҢ хөй муҢ ажылдакчылары чөвүлел хуралдың киржикчилериниҢ эш Л. И. БрежневтиҢ чедирген байырының, чүректиҢ ханызындан чылыг сөстерин боттарының ажылының дайынчы болгаш сорук кирипшиниҢ программазы ыыдыр, улуг өөрүшүү-биле хүлээп алганнар. Партияның бедик үнелели, ооҢ идегели совет кижилериҢ коммунистиг нижизидилгеанниҢ талазы-биле культура албан черлериниҢ мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш улам эки ажылдаар күзелин хуралга чүве чугааланнар илередип турганнар.

Кокчетав область библиотеказының директору А. Белан, СЭКП Ростов обкомунуҢ секретары М. Тесля, Днепропетровск облкүүскомунуҢ даргазының оралакчызы П. Беличко, Литваның республика библиотеказының директору И. Балтушес, Белорус ССР-ниҢ культура министри Ю. Михнеович, ССРЭ-ниҢ көдээ ажыл-агый министриниҢ оралакчызы А. Иевлев, Москва области «Ленинское знамя» колхозтуҢ даргазы С. Шевченко, МолдавиниҢ «Днестр» совхозунуҢ директору К. Климов, Узбекстанның Компартиязының ТК-зының секретары А. Салимов, РСФСР-ниҢ улустуҢ артизи, композитор О. Гришин, ССРЭ-ниҢ улустуҢ артизи М. Ульянов, ССРЭ-ниҢ Композиторлар эвилелиниҢ баштаар черинiҢ секретары, РСФСР-ниҢ улустуҢ артизи А. Пахмутова, ССРЭ-ниҢ КүркинозунуҢ даргазы Ф. Ер...ш, ССРЭ-ниҢ Чогаалчылар эвилелиниҢ баштаар черинiҢ секретары, «Октябрь» журналдың кол редактору А. Ананьев, «Советская культура» солунуҢ кол редактору А. Романов, ВЛКСМ ТК-ның секретары А. Деревянко болгаш өскелер-даа чөвүлел хуралга сөс ап, чүве чугааланнар.

Культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар, культураалбан черлериниҢ өске-даа хевирлери партияның политиказының идеокейлиг дамчыдыкчылары, совет көдээниҢ уламбодал амыдыралының чугула төөтери апарганын олар демдеглеп, культура комплексторы, бот-тывыңгыр уран үүл коллективтери бүгүнгү совет көдээниҢ амыдыралының чарылбас кезээ болу бергенин айтып турганнар. Литератураның болгаш уран үүлүдүҢ мастерлериниҢ көдээ ишчилериниҢ культуразын бедидеринге, эстетиктиг нижизидилгеанинге кадбаа-биле киржириниҢ чугудазын чөвүлел хуралга онаалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүнге кандидат, ССРЭ-ниҢ культура министри П. Н. Демичев чөвүлел хуралга түүнел сөс ап, чүве чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Совет ЭвилелиниҢ бүгү культура болгаш уран үүл ажылдакчыларынга ыыгырыгны хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны чыыганнар улуг сорук кирипшини-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

делегей болуушкунда — ТӨЙЛЕЛГЕ бо хүннерде

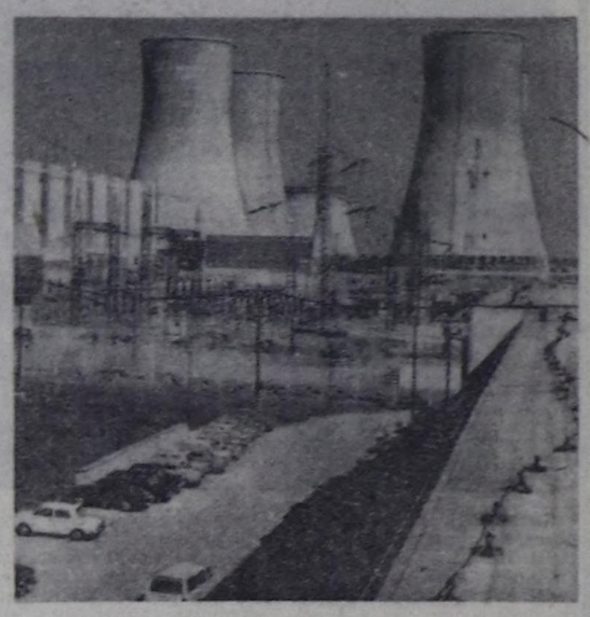

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. ССРЭ-ниҢ техниктиг дузалаамчызы-биле Ясловске-Богуниште тудуп турар АЭС—«В-1»-ниҢ баштайгы блогунуҢ атомнуг агрегадын ажыглалда киирген. АтомнуҢ ында ажылдап ылып турар энергиязы ЧССР-ниҢ заводтарынга болгаш фабрикаларынга электри тогу бээр.

ЧУРУКТА: Ясловске-Богуниште «В-1» атомнуг электро станцияның ниити хевири.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Кыдат сөөлгү үеде вьетнам-кыдат кызыгаар районнарынга ВСР-ге удур чепсектиг чөдгээлерин үргүлчүлээн деп Вьетнамның Информация Агентилели (ВИА) дыңнаткан. Январьның 10 болгаш 11 хүннеринде кыдат шериглер Баобанг можуда Чалинь дээр кызыгаар пунктузун пулеметтарбиле каш удаа боолааннар. ООҢ түүнелинде чуртталга бажыңнарынга болгаш чоннуҢ эт-херекселдериниҢ улуг когаралды таварыштырган.

Январь 10-да кыдат солдаттар Лангшон можуда Поккюен деп кызыгаар пунктузун эжелеп алырын оралдашкан. Январь 6,7 болгаш 8 хүннеринде кыдат тала вьетнам девискээрже хуудустар октаан, ында ВСР-ниҢ политиказынга удур нүүлдээшкиннерни болгаш чазакка удур кыйгырыгларны бижээн болган.

Кыдат шериглер январь 12-де автоматтар болгаш пулеметтар-биле боолап турган, Хоанглиеншон можунуҢ эргечагырга черинiҢ төлөлекчизин өлүргөн болгаш вьетнам үш кызыгаажын балыглаан деп ВИА агентилел дыңнаткан.

ГВАТЕЛУПАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Гариб далайда Гваделупага Барыын чүктүҢ дөрт чурттарының удуртукчуларының — АКШ-ның президентизи Дж. КартерниҢ, Великобританияның премьер-министри Дж. КаллаганиҢ, Францияның президентизи В. Жискар д' ЭстэниҢ болгаш ГФР-ниҢ канцлери Г. ШмидтиҢ ужуражыышкыны чоокта чаа бооп эрткен. Ужуражыышкын алдан өзүзүнүү эвес болганындан чажыт байдалга эрткен.

Чөвүлел хурал доозулган соонда ооҢ киржикчилериниҢ кылган медделдериниден болгаш даштыкы парлалганың дыңнадыгларындан ап көөрге, олар барын болгаш чоон чүктүҢ аразында харылаалаарны, бирги эзлчегде стратегтиг чепсекти кызыгаарлаар талазыбиле совет-америк чаа дугуржулганы чарарынга холбашкан айтырыгларны чугаалаткан бооп турар. АКШ-ның президентизи «стратегтиг чепсекти кызыгаарлаарының талазы-биле чугаалажышкыннарда деңшидилгеге холбашкан» плеткелди кылган. АКШ-тың Барыын Европада партшөрлары ындыг дугуржулганы чарарын деткээн. Стратегтиг чепсекти кызыгаарлаар дутайында дугуржулганы дүргеп чарар боор деп идеген кагдыыс деп президент В. Жискар д' Эстэн медеглээн.

Дөрт чурттарның баштыңнары Кыдат-биле харылаалаарга, ол шыкаан ВашингтонуҢ болгаш ПекиниҢ аразында дипломаттыг харылаалаарны тургусканыга «хөй үе-шактың чарыгдадыысы» деп Англияның премьер-министри чугаалаан. Америк-кыдат харылаалаарны чогумчудуп турар чорук кандыг-бир чурттуҢ эрге-ажыныга хора чедирбес, «чавырылдырыышкын хөрээнге шаптыктавас» деп АКШ-тың бүзүреткенин ооҢ киржикчилери барымдаалаан. Ол бүзүреднишиниҢ кандыг болуруп келир үе көргүзе бээр. Агаарже дөрт көдүрлүг «Харриер» деп самолёттарны Кыдатка садарынга бодунуҢ чазааның белен бооп турарын Дж. Каллаган чугаалаан, ону Вашингтон улуг-ла үүлдүгүүмзээн.

Ындыг политика Британ ортулуктарының удурланыышкынын болдуруп турар. «Чавырылдырыышкын хөрээнге хора чедирер кандыг-даа айтырыг болу берзе ону европейжилер бир янзы көрө бээрдер», а оларның удуртукчулары «Совет Эвилели-биле бодунуҢ харылаалаарын чугула ужуردузалыг деп көрө бээрлер» деп «Вашингтон пост» солун бижээн.

Бөмбүзөекте «кыптыгын турар точкалар» дутайын чугаалажын турa, олар чүүн-даа мурнунда Иранда байдалды чугаалашкан. Бо күрүснин иштики херектеринге Каттышкан Штаттар идеокейлин-биле холгаарлап турар, ынчангаш аңаа кижиририне болдунуҢ «ооруН» Дж. Картер кыйгырган.

НАТО-нуҢ май сессиязының шиитпириниҢ дүүштүр дайын белеткелин улам күштелдирер дутайында айтырыгны олар база чугаалашкан. Атлант талазы-биле партнёрлар «шериг талазы-биле кады ажылдажылганы улам быжыглаарын» дутуруушкан бооп турар.

Дөрт чурттарның удуртунчулары «бот-бодунга шаптыктаайын» база бот-бодунга бүзүрежип турарын демдеглээн хире. Ынчалза-даа ындыг үнелээшкинни барыын чүктүҢ парлалгазы деткивейн турар. Бо ужуражыышкынның кол сорулгаларының биреези болза «шериг, экономика болгаш делегей политиказының талазы-биле ол чурттарның аразында чөрүлдээлерни кызыдыры» болган деп «Нью-Йорк таймс» солун бижээн.

А. АЛЕКСАНДРОВ.
(СЭТА).

Иран хоорайларының хөй кезинде дүшкүүрлүг байдал хевээр артышаан. Хөй муҢ кижилиг чыскаалдар Тегеранга, Мешхедке, Абаданта, Ахвазка болгаш өске-даа хоорайларга болган. Чыскаалганнарны тарады ойладыры-биле армияны болгаш полицияны ажыглаан. Өлүрткеннер болгаш балыглатканнар бар. Найысылалдың болгаш өске-даа хоорайларының куцумчуларында полиция болгаш шериг кезектери таныылдап турар.

ЧУРУКТА: Тегеранның кудумчуларында солдаттар.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Көдээниң культура одаглары

ДЕМНЕШПЕС БОЛЗА...

«Искра» совхоз Чөөн-Хемчик районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Ынчангаш ооң төвү Бажың-Алаакка улут Культура бажыңын тутканының ужуру-даа ында. Культура бажыңы ажыттынга-ла 9 чыл ажып турар. Бо үе дургузунда ук культура одаа совхозтуң ажыл-ишчилериниң дыштанылгазын организастаарынга үлүг-хуузун киирип келген.

Культура бажыңының директорунда ам Раиса Бири-Санаа ажылдап турар. Ол ажылдаа-ла ындыг үр болбаан. Ажылда чамдык четнестер дугайында шүүмчүлелдиг материалдар мооң мурнунда үнүүлээн. Ажылга чамдык четнестер турганын райкүүскомнуң культура киллизиниң эргелекчизи Саар-оол Монгуш редакцияга харыызынга бижээн. Ында амгы бәйдал кандыг боон турарының дугайын көрөөлүңер.

Культура бажыңының септелгезин эрткен сезонда орай эгелээн. Ооң кадында септелгеге херек материалдарның чедишпезин-биле азы шуут чогу-биле септелге чогуур үеэнде доозулбайн келген. Чижээлээрге, шала маңзалары, соңга шилдери, сыскыг болгаш өске-даа херек материалдар хандырза чогуур организацияларда чок болган. Шак мындыг байдалга турган совхоз, партия, ажылчын комитеттери база көдээ Совет күүскому, думчукка тулганда бызаа сугжу дээн ышкаш, четпес, чок материалдарны ол-бо черлерден ямы-бүрү аргалар-биле тып турган, кышка белеткенген.

Культура бажыңының директору Раиса Бири-Санаа аныяк специалист болгаш шак мындыг берге байдалга бир-ле дугаар таваржып турар. Кандыг-даа ажылга аргадуржулгалыг болу бээринге хөй чылдар негеттинер. Бо удаада тур бергедээшкиннер ооң арга-дуржулгазының эвээжинден, ук ажылга амдаа чаңчыкпаанындан болган.

Амгы үеде Культура бажыңында культура-массалыг хемчеглер хире-шаа-биле эртип турар. Ук хемчеглерни эрттиринге клуб төвүлеги (даргазы В. Пирлей) киржилгелиг. Культура бажыңының сандайлары эргижирээн, оларны чоокку айларда солууру негеттинип турар. Пес материалдар болгаш музыка херекселдерин көдээ Совет, совхоз четчири-биле садып берген. Бо чайын эстрада оркестриниң гитараларын садарынга көдээ Совет беш үс ажыг, а совхоз колонкаларлыг магнитофон садарынга 380 рубльди үндүрген.

Көдээ Культура бажыңында бо хүннерде хөйүң болгаш ийи-чаңгыстың ырларының, шииниң (удуртукчузу Р. Бири-Санаа), танцының (удуртукчузу Г. Чозар-оол), чурук тырттырарының (удуртукчузу Кызаш)—беш бөлгүмнери ажылдап турар.

Культура бажыңы сооксумаар, бөлгүмнер ажылдаарынга, кино, концерт, шии көөрүнге, өске-даа хемчеглер эрттиринге ындыг-ла кончуг таарымча чок.

Культура бажыңының «Шолбан» агитбригадазы эрткен чылын 14 үнүүшкүнү кылган. Чоокта ук агитбригада Чыраа-Бажы, Баян-Тала болгаш Арыг-Бажы фермазынга оюн көргүзүп чораан.

Өске ажыл-агыйларда агитквартиралар ажылын клубтар болгаш Культура бажыңнарының ажылы-биле сырый холбаалыг чорудуп, чонуң культурлуг дыштанылгазын организастап эрттиринге улуг рольду ойнап турар. «Искра» совхозта байдал ындыг эвес. Ынчалза-даа ол ажылды диргизери-биле чоокта чаа болуп эрткен агитквартиралар хуралынга чугаалашкан. Ук ажылды харылаар коммунист башкы Анай-Кара Ховалыг Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозта агитквартиралар ажылы-биле таныжып, арга-дуржулгазын солчуп чораан келген. Ук ажыл ам шуудаар дээрзинге идегээр ацаар.

Бажың-Алаак Культура бажыңының ажылын хүннүң негелдезинге чедир тургузарынга ооң директору Раиса Бири-Санаа болгаш өске-даа эштериң инициативтиг, ажылга харыысалгалыг чоруундан аңгыда, суурда хөй-ниити организацияларының, ылаңгыя парткомнуң хүн бүрү удуртукчу салдары, аныяк-оскениң бот-идепкейи, комсомолчу өтчугажы негеттинер дээрзи билдингир.

Б. КЕНЕШ.

АЭРОФЛОТ: ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннерин хамааты ужар үүлге ажыглап турарының дугайын ССРЭ-ниң хамааты ужар үүл министриниң оралакчызы Иван Степанович РАЗУМОВСКИЙ чугаалап тур.

Аэрофлоттуң самолёттары чылда барык 100 миллион пассажирлерни дажыглап турар. Экономиканың ямы-бүрү адырларынга хамааты ужар үүлдүн күүседир ажылдары база көвүдээн.

Ынчанмыже, хамааты ужар үүлдүң хөгжүлдезинин чедип алдынган темпилери пассажирлер болгаш чүүктер сөөртүрүнге, улус ажыл-агыйында ажылдарның чамдык хевирлеринге негелдени чамдыкта долдур-хандырып шыдавайн турар. Ынчангаш эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин улам ындай дүргедедири бистиң планнарывыста көл черни эзлеп турар.

Ол угланыышкынга кылып турар үүлдериис, бирээде—Аэрофлоттуң бүдүрүлгелерин адырның хөгжүлдезинин перспективтиг негелделеринге дүүшкен самолёттар болгаш вертолёттар-биле чепсеглээри. Ужар үүлдүң чамдык шугумнарынга, чижээ, Москваны эвилелдешкен республикаларның найысылалдары-биле, чурттуң улуг үлетпүр хоорайдары-биле болгаш курорт төптери-биле харылаштырган шугумнарга транспорт ажылының хемчээли Аэрофлоттуң сөөртүлгелериниң ниити хемчээлинин бештиң бир кезээ чеде бээрин саналгалар көргүзүп турар.

Ил-86 дээр самолёт-аэробустуң ол шугумнарга үнүп келири-биле улуг идегелдерни холбаштырып турар бис. Эң улуг аэропорттарның ажылын харын ол чиигедир. 350 пассажирни ол сөөртүр болгаш 4 муң километр чер аразынга шакта 900 ажыг километр дүрген ужудуп турган оларны чедире бээр. 1985 чылга чедир Ил-86 Аэрофлоттуң барык 30 маршруттарынга ужудар.

1800 километр чедир чер аразынга ужудар Як-42 дээр чоокку магистральдың чаа самолёду 120 пассажирни сөөртүр. Ол самолёт биче хемчээлдиг аэродромнардан ужудуп үнүп болгаш оларга хонуп ап болур.

Аэрофлоттуң чер-чер шугумнарында баа улуг хемчээлдиг сөөртүлгелерни боттандырып турар, оларда база самолёт парыгы чаартынып орар. Эки билдингир Як-40-биле кады социалистиг экономиктиг интеграция программазынга дүүштүр ЧССР-ге тургустунган 17 олуттуг Л-410 дээр самолет база пассажирлерни дажыглап эгелээн.

Чер-черниң агаар шугумнарының четкизинге ажылдаар хөй үүлдерни кылып болур Ан-28 деп чиик самолёттуң тургускан. Калбаа-биле сураггжан Ан-2-ни ол самолёт солуур. Чугле 550 метр узун дурттуг дилиндекке ол хонуп ап болур болгаш ону бүдүн чартык тонна чедир чүүктү сөөртүрү-биле каш-ла минута иштинде эде дерип ап болур.

Чүүктер сөөртүлгелери хамааты ужар үүлдүң ажылдарының дыка улуг кезии болун, ылаңгыя Сибирьниң, Кыдыкы Соңгу чүктүн, Ыраккы Чөөн чүктүң шингээттинин турар девискээрлеринге үргүлчү өзер. Чугле бо беш чылда бизин улус ажыл-агыйының эң чугула 13 ажыг миллион тонна чүүктерин агаарлап чедирер.

Хөй хемчээлдиг чүүктерни, контейнерлерни, 40 тонна чедир деңзилиг боду чоруур техниканы сөөртүп шыдаар аргалыг Ил-76Т дээр чаа транспорт самолёду Аэрофлоттуң оруктарында кестүп келген. Механизацияның бедик будүрүкчүлүг херекселдери-биле ол самолёттуң чепсегленгени ооң чүүн эң дүрген дужүрер арганы берип, ол чорук ону аажок камналгалыг кылып турар. Ол делегей оруктарынга база аажок таарышкан. Болгариядан ногааларны болгаш чимистерни сөөртүп, Индияга ямы-бүрү чүүктерни-даа чедиргилээн. Ил-76Т декабрьда Аэрофлоттуң Москва биле Люксембург аразында чаа шугумунда чүүк сөөртүп эгелээн.

50 тонна чедир чүүктү сөөртүр, бөдүүн дээн-не аэродромнарга хонуптар аргалыг Ан-72 дээр база бир транспорт самолёду шенелде эртип турар. Ол самолёт чаа шиңгээттинин турар девискээрлерге ажыглаарынга дыка таарышкан.

Кадыг ажыл-агый ажылдарынга таарыштыр польша болгаш совет конструктарларның чогаадып турганы М-15 дээр самолёттуң шенээри дооступ бар чыдар. Бо дээрге ажылдарның ындыг хевиринге баштайгы реактивтиг самолет-тур. Кадыг ажыл-агыйда ажыглаттынып турар Ан-2-ге бодаарга, бо самолёт ийи катап бүдүрүкчүлүг база авиахимия ажылдарынга чурттуң колхозтарының болгаш совхозтарының улам өзүп орар негелделерин хандырып шыдаар аргалыг.

Нарын тудуг-монтаж ажылдарын күүседириңге болгаш аар деңзилиг чүүктер сөөртүрүнге ажыглаар дээш 1977 чылда Ми-10К дээр вертолёткранны ажылдалга нептереткен. Ооң дузазы-биле көвүрүглер, телерадио суургалар тудар, үлетпүр бүдүрүлгелерин чаарты дерип чамдык чугула ажылдарны күүсеткен. Ажылдарны чорударының үе-шагын болгаш оларның өртек-үнезин кызырбышаан, экономиктиг дыка улуг ажыкты чаа вертолётту ажыглааны берген.

Хамааты ужар үүлдүң эртем-техниктиг базазының сайызырангайжыдарда бистер адаптурттуң-даа, даштыкы ужар үүл специалистериниң-даа чедип алган улуг дужулгазынга, билиинге даянып турар бис. ЭДЧ-ниң хамааты ужар үүл талазы-биле Доктаамал комиссиязын дамчыштыр социалистиг чурттарның хамааты ужар үүл черлери-биле ССРЭ-ниң Хамааты ужар үүл министерствозу сырый кады ажылдажылганың харылзазын тудуп турар.

Ужудуушкуннарның айыл чок болурунун, агаарга шимчээшкинин башкарарының, аэропорттарны дериринин, ужар үүл медициналының айтырыгларын дугайты капиталистиг чурттар-биле—АКШ, Франция, Швеция-биле эртем-техниктиг кады ажылдажылганы кайы-даа талага ажыктыг ажыл-ишчи үндезинге чорудуп турар.

(ПМА).

П. Бажовтуң юбилейинге

Свердловскиниң чурттакчылары Уралдың ыраажызы, кайгамчыктыг тоолдарны тургускан Павел Петрович Бажовтуң торуттунген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга тураскааткан делгелгени сонуургап көргеннер.

Бажовтуң тоолдары уралдың чурукчуларын болгаш скульпторларын шагдан бээр сорук киирип келген. Делгелгеде Г. Мосинниң «Уралдың тоолу», Н. Пеньковтуң «Даш куржаг», А. Заусаевтиң «Бажов Боданыр даг кырында» деп ажылдары кирген.

Делгелге Уралдың даш чонукчуларының кылган үүлдери-биле байлак.

Бараанларны—

чонга

«ВОЛНА»—ОЛИМПИАДА-80-ГЕ

Олимпий демдектиг беш кылыгларны кылыры-биле «Олимпиада-80-ниң» Оргкомитединиң дипломун Новгородтуң «Волна» бүдүрүлге каттыжыышкыны алган. Ында «Волна» деп өңнүг музыкалыг немелде херексел, «Москва-80» деп белек-дүлгүүр, косметика херексели, чырытны болгаш лаа тургузар үүл бар. Оларны ам бүдүрүп эгелээн.

ЧУРУКТА: каттыжыышкынның ажылданчызы С. С. Комиссарованың өң-музыкалыг немелде херекселди көргүзүп турары. Магнитофонга азы ырлаар харжакка конжуптарга музыканы ол өңнүг чырык-биле үдээр.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Спорт

Кызылдың № 1 КПТУ-да

Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищезин Тываның көдээ ажылагыйынга дыка хөй бедик мергежилдиг специалистерни белеткеп берип турар. Ында бедик мергежилдиг тракторист-машинистерниң, электриктерниң, курстары а чоокта чаа механизатор-малчынар курузун база ажыктынга. Аңаа өөренип келген сургуулдар күрүвениң долу хандырылгазында. Оларның өөрениринге, дыштанырынга бүгү таарымчалыг байдалдарны училищеде тургускан.

Училищениң сургуулдары өөредилгезинден хостуг үезинде ямы-бүрү бөлгүмнерде, волейболдуң, баскетболдуң, хостуг хүрештиң, бокстуң дээш оон-даа өске спорттчу секциларда хаара туттунган. Сургуулдар училищени доосхаш түгле көдээ ажылагыйның специалистери эвес, а көдээ черге спорттуң база идепкейлиг сайзырадыкчылары боон турар.

Шынап-ла спорт ажылы профессионал-техниктиг училищеде сөөлгү чылдарда чогуур деңнелде тургустунган. Красноярск крайның «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитиледелериниң аразында «Эң эки күш-культуржу коллектив» деп бедик атты чедип алырының социалистиг чарыкыга киришкеш, каш удаа типлекчи болуп үнген.

Көдээ профессионал-техниктиг училищениң сургуулдары бистиң республиканың спорттчу амыдыралынан чыдып калбайн ямы-бүрү маргылдааларга доктаамал киржип келген. Олар волейболга, хаакка маңнаарыга, чиик атлетикага, ча адарынга республиканың «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң каш дакыыр чемпиону. Хаакка маңнаарынга Кызылдың ортумак өөредилге черлериниң аразынга болуп турар маргылдааларга шаңнадлыг черлерни доктаамал ап келген.

Эрткен чылдың чайынында Россия Федерациязының «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң ча адарынга бирги чери дээш маргылдаазынга училищениң сургуулдары чедишкиниг киржип, шаңнадлыг черни алганнар.

Училищениң сургуулдарының мындыг спорттчу чедишкиннерни чедип алырынга ында күш-культура башкызы республиканың хоочун волейболистериниң бирээзи Аракчаа Седип-оолдуң киирип турар үлүг-хуузу улуг. Ол сургуулдарны спорттче хаара тудуп, училищеде спорт ажылын чогуур деңнелде тургускан.

Россия Федерациязының «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң хаакка маңнаарынга бирги черни дээш Сибириниң болгаш Ыраккы Чөөн чүк зоназының маргылдаазы бо чылдың февральдың ортан үезинде Новосибирск хоорайга болуп эртер. Училищениң сургуулдары ол улуг маргылдаага чедишкиниг киржир дээш аңаа бүгү талалыг белеткенип турар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: училищениң күш-культура башкызы Михаил Ховалыг (оң талазында) шилиндек команданың хаакчыларын болур маргылдаага «Тайга» станциязында белеткеп турар.

Авторнуң фотозу.

М. В. ЛОМОНОСОВТУҢ НОМНАРЫ

Улуг орус эртемденниң, энциклопедистиң бодукун үүлүбиле бижип кааны, одурүглер аразында демделелдер кадагалаттынып эрткен номнарны салыш-сеткилдиң дүүрелги чокка номчууру берге. Бирги орус академиктиң чогаалдарының база бир чэрби томунуң чыылдалы ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының библиотеказының Ленинград салбырының ажылдакчылары Хельсинки университединиң фондуларындан дилеп тыпкан.

Ломоносовтуң номнарын дилеп тыварыы үре-түүнелдиг чоруп турары болза совет библиотека эртеминиң кейгамчыктыг чедишкини болур. Улуг эртемден бодунуң үезинде бүгү билиглер талазы-биле номнарның делгереңгей чыылдазын кылып алган турган дээрзин ооң өөрү билир. Ынчалгаа-даа ооң мөчээнинин сөөлүнде ол номнарның дугайы уттундурган. Оларның чаңдызын ийи чүс чыл эрткенде Хельсинкиниң университет библиотекаларындан тыпкан.

М. В. Ломоносовтуң хол-биле бижээн демделелдери кадагалаттынып арткан 52 том номну ССРЭ-ниң Эртемнер академиязына даанчыдып бээри эрткен чылын Ленинградка болган.

Ам баа чаа тывыш бо.

— Кылын карттыг улуг томда онза солун чүве болза, XVI—XVII векторниң эртем ажылын бижээн беш номну ында чыып киргени болур. Ооң бирги арнында Ломоносов бодунуң холу-биле адын салып кааны солун—деп, номнарны дилеп тыварының эгелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады М. Кукушкина чугаалап турар. Өске тывылган үүлдериниң аразында руда, астрономия, төөгү талазы-биле ажылдар бар. Оны өөренип көөру болза. Россияның улус оглунуң өчогаадыкчы лабораториязынче таныдап кирер арганы бээр болгаш ооң чуткулунуң уг-шиик тодаргайлап турар.

М. В. Ломоносовтуң кашкаш чүс томнарын дилеп тывар ажыл ам-даа уламчылап турар.

(СЭТА).

Ленинград.

Кинокамера-биле

Соңгу Осетианың совуургактар тырттырган кинофильмнериниң республика фестивалы ажылын дооскан.

Туе чериниң тудуг-монтаж эргелелиниң инженери Г. Носачевтиң «Бедикче орук» кинолентазы эки деп санаттынган. Ол оп ажыг киноленталарның автору. Г. Носачев чер-чуртунуң дагларының каас-чаражын, ажыл-ишчи кижилериниң дугайында көргүзүп турар. Ол ындыг болур ужурлуг-даа. Г. Носачев Соңгу Кавказтың хөй бедиктерин чагырган дидим альпинист.

Автомнуг республикада бо хүннерде 50 ажыг бот-тывынгыр киностудиялар ажылдап турар.

Телевидение

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.05—«Харылаңар, горнистер!»
11.35—«Джульетта кожа чурттап чоруур». Уран-чечен телефильм.
13.00—«Дириг амыттанар дугайында». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков чорудар.
14.00—Медээлер.
14.10—16.00—Чапсар.
16.00—Медээлер.
16.20—Документалдыг телефильмнериниң программазы: «Киев», «Үнер дөстер», «Карпат рапсодиязы».
17.30—«Спорт клазы».

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.25—Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
18.55—«Эзерден аңдарылбайн олур». Телефильм.
19.15—Телемедээлер.
19.25—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

19.30—«Милл воннарның ленинчи университеди». «Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели — 30 чыл болган». 1-ги дамчыдылга.
20.00—«Музыкалыг хоорайжыгаш».
20.15—«Бөгүн делегейде».
20.30—Р. Щедрин. № 1 симфония.
21.00—Документаалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Моолда».
21.20—Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Үдеалге» 1-ги сериязы.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.05—00.35 — «Ырлажыылыңар, өңнүктер!». Музыкалыг программа. Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Лещенко чорудар. Төпгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.45—Орус улустуң Осипова аттыг улустуң үлегерлиг оркестриниң концерти.
19.00—«Сильва Капуткяннның поэзиязы».

КЫЗЫЛДАН

19.30—«Кызыгаарның солдаттары». Телефильм.
19.50—20.55— «Угрюм-хем». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызыл хоорайга өөжүп турар булуттарлыг, быскан хар чаар агаар болур. Агаарның температураза республикага ниитизи-биле 22—27, Кызылга—26—28 градус соок болур. Хаттың күжү кошкак.

Суд залындан

КЕЗЕМЧЕДЕН ЧАЙЛАВАС

Партия болгаш чазактың сагыш салышкынынга бүргеткен совет кижилериниң амыдырал-чуртталгазы хүн бүрү улам байлакшып, чаагайжын турар. Ынчангаш ажыл-ишчи кижи бүрүзү хамаарышкан участокторынга ак сеткилдиг ажылдап, күрүвениң болгаш хөй-ниитиниң өөчү-хөреңгизин улам ындай элбекшидер дээш демисежип турар.

Партия, совет, хөй-ниити болгаш административтиг органнарның ап чорудуп турар хемчеглериниң ачызында кемниг херектер үүлгедир, оорланыр чоруктар сөөлгү үеде кызырып турар. Ынчалза-даа када-даа ажыл кылбас, азырадыкчы хөөнүг азы кандыг-бир черге ажылдап кирее-даа онаашкан ажылынга ээ-харыысалга чок, самчыгдал-дудагдал кылып, оортан бодунга хуу ажык-орулга үндүрүп алырын ораддажын чоруур кижилер ам-даа бар. Олар түгле боттары оор херек үүлгедип турар эвес, харын өске кижилерни, ылаңгыя аныяктарны кем-херек үүлгедиглеринче ыдалап, оларның кижизидилгезинге хоралыг салдарны чедирип турар. Оорларның үүлгедин хөй-ниитиге аймылдыг. Оларга улус судтары чогуур кеземче харыысалганы хүлээдип турар.

Хуна Мөчек-оолович Ондар эрткен чылын Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң хоюн кадарын турган, совхозтуң хойларын бодунга ажыглап, арагалыг келген кижилерге, таныш-көрүштеринге берип, будаңнап турган. Самчыгдаан малының орнун тургузуп, ону төлээр деп сыдаглаан, ол оор херек үүлгедирин шиитпирлээн. Ынчангаш Х. Ондар назы четпээн Владимир Монгуш болгаш Андрей Оржак оларны оор кылырынче күткүп, бодунуң аайынга киирип апкан. Ол ооддарга эзерлиг аытар мундургаш, баш бурунгаар-лаа оор херекти кылыр деп дугуржуп алганы өске черде чурттап турар Норбу Оржактың аалынче чоруткан. Норбу Серенович Оржак дээрзи мурнунда кемниг херектер үүлгеткен ужурунда каш удаа хосталгазын казыттырып шиитпирип чораан, судтан онза аймылдыг кемниг херек үүлгедикчизи деп санаттырган кижи. Норбу Оржак демги В. Монгуш болгаш А. Оржак оларны эдертип алган «Хадың» совхозтуң кадарчызы Байкара Хирлиг-оолдуң кадарын турган коданындан 79 баш хураганнарны оорлаан, бодунуң аалынга сүрүп экелгеш, араазында үлежип, совхозка 2528 рубль түңнүг когаралды чедиргеннер. Норбу Оржак баштаан оорлар күрүне өөчүзүн оорлааны дээш 5-5 чылдарда хосталгазын казыттырып шиитпиргеннер. Күрүнеге чедирген когаралды оорлардан төлеттиреринге суд доктааткан. Ол ышкаш Хуна Ондар назы четпээн кижини кемниг үүлгедиг кылырынче албадааны дээш база шиитпирген.

1955 чылда төрүттүнген Владимир Салчакович Оттей-оол оор кылгаш база хулиганнаан шиитпирген. Ооң хосталып келгеш, када-даа ажыл кылбайн, Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурга чурттап турган. Мурнунда база оор херек ужун шиитпирип чораан Мөнге-Төре Хертек болгаш Степан Күжүгет олар-биле оор кылыр дугайын баш бурунгаар дугурушкаш, назы четпээн Сергей Кумбаадакты күткүп, эвилелдеп алган. Бай-Тайга райондан аттарлыг, ыяк кылдыр белеткеддиг чоруткаш, Мөнгүн-Тайга районнуң Каргы девискээринде чурттап турар хамаатыларның хуузунда 13 баш чылгы малын оорлаапаар. Оттей-оол болгаш ооң өөрү хамаатыларның хууда өөчүзүн баш бурунгаар дугурушканын ёзугаар болуглежип оорлаалы болгаш назы четпес кижини кемниг херек кылырынче эвелдээн дээш узун хуусада эдип чаазар күш-ажылга шиитпиргеннер.

Чамдык кем-буруу кылган кижилер судтаттырганның сандайынга олуруп, кеземче хөрээнден чайлавас апаргаш, ам кээн чүвени чедир билбээн, билиг-медөрели четпес болганындан ындыг херек үүлгеткен апаргылаар. Шынында ол ындыг эвес, оор херек үүлгедири бужар-бак дээрзин кым-даа билир. Калин-оол Чаңзачович Сат—1944 чылда төрүттүнген, өг-бүделиг. Ол хиреде када-даа ажылдаваан. Барыын-Хемчик районнуң Биче-Тей суурга чурттап олурган. 1978 чылда «Шекпээр» совхозтуң кадарчылары Аман-оол Оржак, Кушкаш-оол Күжүгет оларны күткүп, олар-биле баш бурунгаар дугурушкаш, «Шекпээр» совхозтуң Алингаты салбырында ирт кадарчызы Оржак Саяның одарга чораан иттериндеп 49-ту үзе сүрүп алгаш барганнар. Ынчангаш совхозка 2508 рубль түңнүг когаралды чедиргеннер. Калин-оол Сат суд үезинде чүвени чедир билбезинден өскелер-биле бөлүглежип, оор кылган мен деп өөчүп, буруузун миннип эгелээн. Ооң оозу бадыткаттынмаан. Ол ортумак школага өөренип чораан, кадыының байдалы эки, угааны четчир кижи болган. Чазый-чилби, өскениң күжү-биле чурттаксаар, каңгысталчак, чалгаа чоруу ону оор кылырынга чедирген.

Күрүнеңиң болгаш хамаатыларның хуузунда өөчү-хөреңгизин оорлаан ужурунда шиитпирген үстүнде айыттынган кижилерниң оор кылбайн, боттарының ак сеткилдиг күш-ажылы-биле долу хандырылгалыг, культурлуг амыдырап-чурттаарының аргалары турда-ла, ол аргаларны ажыглавайн, өскениң күжү-биле амыдыран-чурттаксаан, чазый-чилби чоруу-биле оор херекти кылганнар. Шак мындыг оорлар кеземчеден чайлаваастар.

С. ДОРСАТ,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң коллегия кежигүнү.

Редактор В. С. ШАРАВИН

Кино

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чиндинээш» 10.00, 12.30, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит эмчи» 10.10, 11.50, 13.30, 15.10 «Кугитангның трагедиязы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Орай чечектер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдыраа болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 үлетүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16933. Чатыг № 50.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 00609.